

CONTRIBUȚII LA CRONOLOGIA RELATIVĂ A CIMITIRULUI DE LA PIȘCOLT. ANALIZĂ COMBINATORIE ȘI STRATIGRAFIE ORIZONTALĂ

de VLAD VINTILĂ ZIRRA

Cimitirul celtic biritual de la Pișcolt (jud. Satu Mare) are 185 de morminte. Bogăția relativă a inventarelor funerare îl plasează pe primul loc între cele publicate în țara noastră și între primele din întreaga Europă. Articolul încearcă a-i stabili cu mai multă precizie **cronologia relativă**. Sunt discutate **tipologia, stratigrafia orizontală și inserierea**, precum și **segregarea pe rituri și ritualuri** a mormintelor în cadrul spațiului funerar. Rezultatele obținute par a fi compatibile și se susțin reciproc. Se detașează patru grupări mai importante de morminte.

Între anii 1970–1977 I. Némethi a dirijat săpăturile arheologice care au condus la dezvelirea necropolei celtice de la Pișcolt (punctul „Nisipărie”, jud. Satu Mare). Rezultatele cercetărilor au fost publicate între 1988 și 1993¹. Numărul de morminte cercetate se ridică la 185, din care 171 au fost aflate *in situ*, restul de 14 fiind puternic deranjate. Totuși, dintre acestea din urmă, autorul săpăturilor apreciază că șapte, judecând după prezența unor resturi de oase calcinate, pot fi socotite de incinerare în groapă, în vreme ce altele două vor fi fost de înhumare și numai unul de incinerare în urnă². Luând în considerare numai mormintele *in situ*, repartiția pe rituri și ritualuri este următoarea: înhumare – 75 de morminte (44,1%); incinerare în groapă – 83 de morminte (48,8%); incinerare în urnă – 13 morminte (7,1%)³.

S-ar putea presupune că în antichitate necropola de epocă celtică de la Pișcolt a cuprins mai multe morminte decât cele găsite în urma cercetărilor arheologice din ultimii ani. Estimarea numărului complexelor funerare dispărute între timp este dificilă. O încercare de acest fel ar putea pleca de la amplasamentul mormintelor în aria dunei și de la distanțele relative dintre ele. Se poate observa că spre versanții nordic și estic ai formei de relief (care au fost grav afectați în urma exploatării unei cariere de nisip⁴) complexele funerare sunt mai puține,

¹ I. Némethi, *Necropola Latène de la Pișcolt, jud. Satu Mare. I*, Thraco-Dacica 9, 1988, p. 49–73; *II*, Thraco-Dacica 10, 1989, p. 75–114; *III*, Thraco-Dacica 13, 1992, p. 59–112; *IV*, Thraco-Dacica 14, 1993, p. 117–129; idem, ActaMP 10, 1986, p. 71–82.

² Idem, Thraco-Dacica 9, 1988, p. 50; Thraco-Dacica 14, 1993, p. 117.

³ *Ibidem*, p. 117, 119–120.

⁴ Idem, Thraco-Dacica 9, 1988, p. 49.

mai rare, iar distanțele dintre ele de regulă mai mari decât în centru sau în partea sud-vestică, unde spațiul a fost utilizat cu mare intensitate pentru înmormântări (fig. 2). Având în vedere cele de mai sus, aș fi înclinat să cred că numărul mormintelor distruse fără urmă este cuprins între 5–10 și maximum 20.

Din numărul total de complexe funerare cercetate, aproximativ o jumătate prezintă inventare funerare bogate, în vreme ce 15 sunt lipsite de inventar, ori

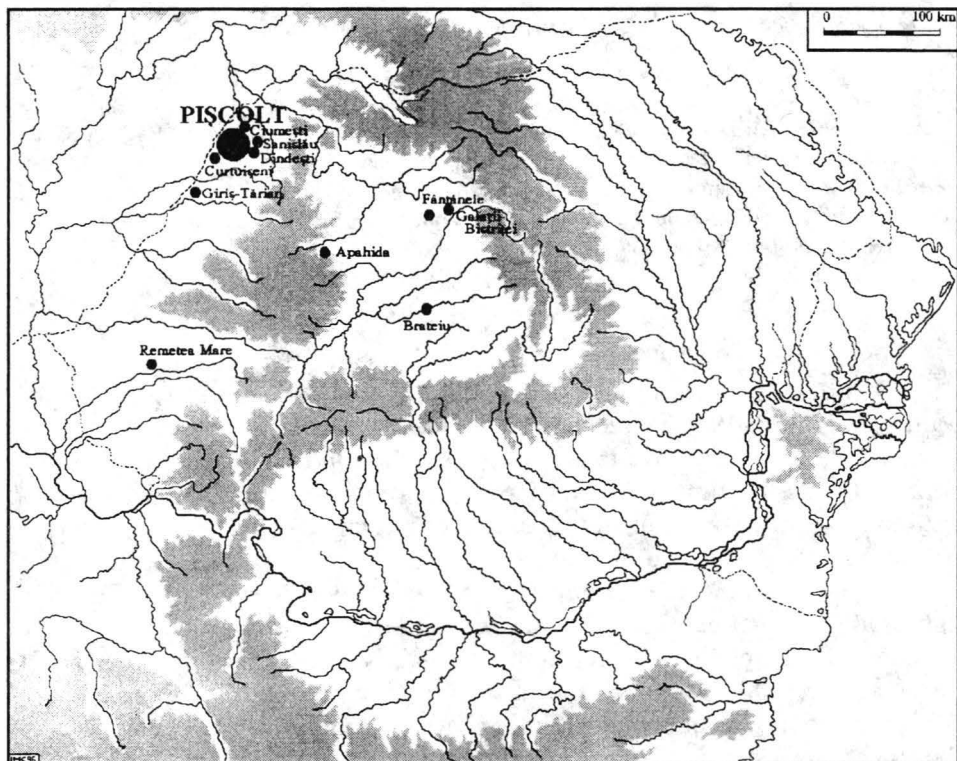

Fig. 1. Răspândirea celor mai importante necropole celtice din România.

acesta se limitează la un singur obiect⁵. În concluzie, numărul ridicat de complexe funerare (până în momentul de față necropola de la Pișcolt este cea mai mare necropolă celtică publicată în țara noastră), precum și bogăția și diversitatea inventarelor lor, oferă posibilitatea de a stabili cu mai multă precizie cronologia relativă a implantării și viețuirii celților pe teritoriul de azi al României.

Încercări notabile în această privință au fost făcute, în special de către Vl. Zirra, începând cu sfârșitul deceniului al șaptelea al secolului nostru⁶. Au

⁵ Idem, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 122.

⁶ Mă voi rezuma să amintesc aici numai studiul de sinteză al lui Vl. Zirra, *Dacia*, N. S. 15, 1971, p. 171–238.

fost clasificate și discutate toate descoperirile, conținând piese de factură celtică, cunoscute până atunci. Din păcate, însă, necropolele pe care le-a avut la dispoziție în demersul său (Ciumești⁷, Apahida⁸, Curtuiușeni⁹, Sanislău, Dindești¹⁰, Giriș-Tărian¹¹ etc.) erau fie de dimensiuni mai mici, fie fuseseră de-a lungul veacurilor grav afectate de tot soiul de distrugerii întâmplătoare sau sistematice. Uneori, deși reconstituite, observațiile asupra mormintelor erau discutabile, iar integritatea inventarelor adesea nesigură. În schimb, cercetarea cimitirelor de la Pișcolt și Fântânele (jud. Bistrița-Năsăud, din păcate până în prezent nepublicat)¹², care a avut loc aproape simultan, a furnizat între timp o cantitate substanțială de noi date, care de data aceasta pot fi folosite cu încredere.

În ansamblu, din numărul apreciat de 400–500 de morminte celtice semnalate în Transilvania, Banat, Crișana și Sătmar, numai aproximativ 50–60% beneficiază de observații directe, fiabile din punct de vedere arheologic. Dacă ar fi să eliminăm din calcul complexele funerare de la Pișcolt, situația aceasta ar fi cu mult mai descurajantă. Din nefericire, din pricina condițiilor în care s-au desfășurat lucrările șantierului de la Pișcolt, independent de voința conducătorului cercetărilor, parte din materialele constituind inventarele unor morminte nu au putut fi recuperate, mai mult, n-au putut fi nici măcar clasificate. Altele se află într-o stare avansată de depreciere, încât determinarea lor este discutabilă sau imposibilă. În sfârșit, nu au fost făcute determinări antropologice asupra resturilor osteologice recoltate din morminte. De aceea singurele considerații care s-ar putea face privitor la repartiția pe sexe a mormintelor de adulți rămân cele întemeiate pe natura mobilierului arheologic aflat în respectivele complexe închise.

Contribuția lui Némethi la cercetarea și interpretarea rezultatelor săpăturilor din necropola de la Pișcolt este remarcabilă din mai multe puncte de vedere. Aș sublinia mai cu seamă pricepera sa în stabilirea tipologiei obiectelor din inventarele funerare, cât și concluziile asupra cronologiei relative, chiar dacă, în urma cartării mormintelor din orizonturile decelate, rezultă o imagine nu întotdeauna clară. Autorul a publicat în primele trei tranșe succesive ale studiului său (v. supra, nota 1) catalogul integral, ordonat pe faze, al complexelor funerare săpate, precum și o tipologie amănunțită a tuturor bunurilor cuprinse în inventare. O atenție deosebită a fost acordată pieselor de metal în general, iar dintre acestea cu precădere au fost urmărite fibulele și brățările.

⁷ Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967.

⁸ I. H. Crișan., *ActaMN* 8, 1971, p. 37–70; Vl. Zirra, *Dacia*, N. S. 20, 1976, p. 129–166.

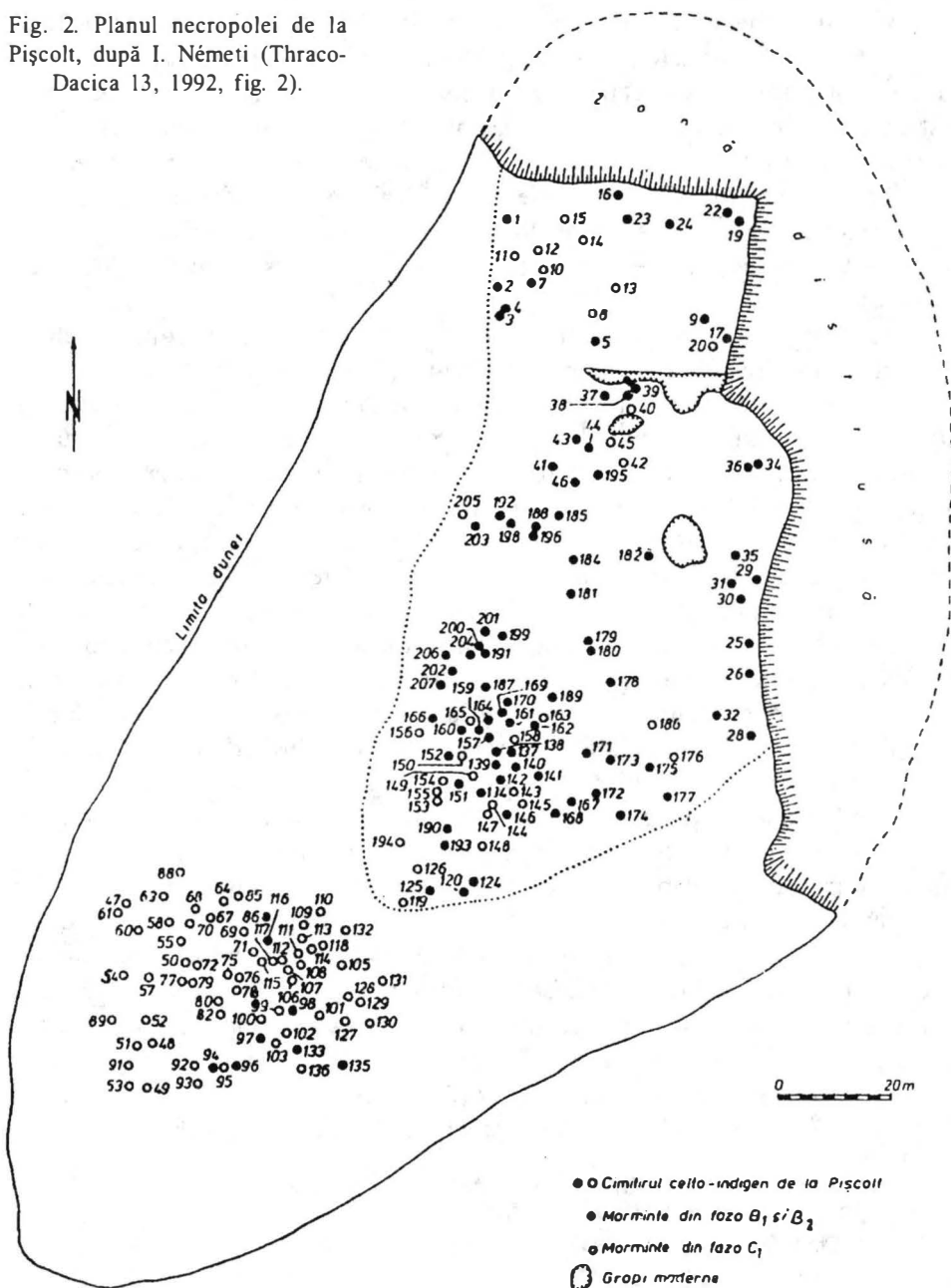
⁹ N. Chidioșan, *Crisia* 12, 1982, p. 393–398.

¹⁰ Vl. Zirra, *StComSatu Mare* 1972, p. 151–221.

¹¹ N. Chidioșan, D. Ignat, *SCIIVA* 23, 1972, p. 553–579.

¹² I. H. Crișan, în *The Celts in central Europe (Papers of the II. Pannonia Conference)*, Székesfehérvár, 1975, p. 185–186.

Fig. 2. Planul necropolei de la Pișcolt, după I. Némethi (Thraco-Dacica 13, 1992, fig. 2).

În cadrul fiecărei categorii de obiecte au fost făcute distincții tipologice, adesea foarte fine, pentru care este permanent vizibilă preocuparea de a găsi analogiile cele mai pertinente din lumea celților, dar nu numai a acestora. Clasificări de acest gen apar la sfârșitul fiecăreia din primele trei secțiuni ale publicării. Ultima parte a studiului monografic privitor la necropola de la Pișcolt (care reprezintă o sinteză a datelor prezentate anterior) cuprinde – pe lângă o diversitate de rezultate statistice referitoare la rituri, ritualuri, orientări, inventare funerare și o caracterizare a fazelor prin tipurile cele mai semnificative – cinci figuri tipologice recapitulative ale obiectelor de metal, precum și o alta, sinoptică, în care diferitele tipuri (nu mai puțin de 111) sunt grupate potrivit celor patru orizonturi propuse deja de autor¹³. Cele patru orizonturi au fost stabilite de Némethi pe baza combinării tipurilor de bază. Tabelul de înscriere cuprinde 42 de tipuri, cu ajutorul cărora au fost ordonate cronologic 95 de morminte¹⁴, adică ceva mai mult de jumătate din numărul total al acestora. Efortul susținut de a avansa o tipologie cât mai fină a pieselor de inventar pare, totuși, puțin supradimensionat în raport cu numărul relativ redus de tipuri care au fost utilizate la înscriere.

În tabelul respectiv surprinde mai ales lipsa oricărui tip ceramic, deși clasificarea acestei categorii de materiale, propusă de autor, este foarte precisă. În schimb, tipul de fibulă A₁ (socotit în mod forțat o variantă a tipului Certosa¹⁵) apare în înscriere, deși el nu se combină cu nici un altul. Rezultă că acestui tip de fibulă i s-a acordat poziția respectivă pe baza analogiilor citate de autor¹⁶. În ultimă instanță s-ar putea conchide că tocmai tipologia foarte variată stabilită de către Némethi i-a limitat, într-o anumită măsură, valoarea combinatorie.

DISPOZIȚIA SPAȚIALĂ A MORMINTELOR DE LA PIȘCOLT

Privind planul cimitirului de la Pișcolt (fig. 2)¹⁷ se observă două zone principale, distincte, de înmormântare. Din păcate, însă, în lipsa curbelor de nivel pe planul obiectivului, nu se poate înțelege de ce ele sunt destul de clar individualizate. Presupun că, din punct de vedere topografic, acolo unde se vedește o concentrare maximă de morminte, relieful dunei este destul de plat,

¹³ Némethi, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 123–127 și fig. 2–7.

¹⁴ Idem, *Thraco-Dacica* 9, 1988, p. 50; *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 122 și fig. 8 („Combinăția tipurilor de obiecte”).

¹⁵ Idem, *Thraco-Dacica* 9, 1988, p. 56, fig. 5, M. 125/1a–1b (două exemplare), 61; *Thraco-Dacica* 14, 1993, fig. 8.

¹⁶ Idem, *Thraco-Dacica* 9, 1988, p. 61.

¹⁷ Toate figurile conținând piese au fost alcătuite în lucrarea de față, folosind desenele publicate de Némethi în catalogul cimitirului. Rearanjarea și prelucrarea lor îmi aparțin.

iar între principalele areale funerare se vor fi găsim niște denivelări destul de importante, încât să îngreuneze amenajarea unor morminte în condiții normale.

Prima zonă principală de înmormântare se situează în partea centrală și nordică a dunei. În cadrul acesteia se detașează o concentrare majoră de morminte către limita sa sudică. Afară de aceasta, grupări mai modeste de morminte, dar oricum sesizabile, se întrevăd în partea extrem nord-vestică, precum și o alta în centru-nord (imediat la sud de o escavație modernă, de formă alungită). În N și E primei zone se mai afla cu siguranță un număr de morminte, probabil între 5–10 și maximum 20, aparținând aceluiași cimitir. Ele s-au pierdut, în mod special în urma deschiderii unei exploatare de nisip, iar inventarele lor nu au putut fi recuperate decât în foarte mică măsură, în timp ce poziția lor topografică rămâne necunoscută (supra, p. 2, n. 4).

Cea de-a doua zonă principală de înmormântare se află spre partea de SV a dunei, distanțată de cea anterior amintită la aproximativ 10 m. Un maximum de concentrare a complexelor funerare se înregistrează mai ales în jumătatea sa estică, în timp ce către limita sa sud-vestică ele sunt mai răsfirate. Simpla dispoziție spațială a celor două zone principale cu complexe funerare, dar în special suprafețele unde complexele funerare se aglomerează în mod vădit, ar sugera, fie și la o examinare fugitivă, o diferențiere cronologică în evoluția necropolei de la Pișcolt.

METODELE FOLOSITE ÎN ÎNCERCAREA DE A STABILII CRONOLOGIA RELATIVĂ A NECROPOLEI DE LA PIȘCOLT

1. **Tipologia.** Dificultăți în această privință am întâmpinat din pricina faptului că o parte din desenele pieselor de inventar din publicații au detalii imperfecte sau neclare. Nu am avut posibilitatea (decât foarte limitată) de a observa direct mai mult de câteva piese¹⁸. Situația cea mai grea am întâlnit-o atunci când, în cazul unor destul de numeroase obiecte fragmentare sau deformate de rugină, a trebuit să decid dacă pot fi incluse într-un tip stabilit sau nu. În mai multe rânduri am operat astfel de aproximări, dar cred că, măcar în ansamblu, ele sunt justificabile¹⁹. Atunci când nu erau nici un fel de șanse de a lua o hotărâre rezonabilă, am fost nevoit să fac abstracție de acele piese²⁰.

În stabilirea tipologiei ceramicii din mormintele de la Pișcolt se ajunge inevitabil la o serie de decizii greu de luat. Mă refer la faptul că varietatea sa

¹⁸ În octombrie 1994 am văzut mobilierul mormintelor de la Pișcolt, aflate în expozițiile muzeelor din Carei și Satu Mare.

¹⁹ În figurile unde au fost cartate astfel de piese, în dreptul mormântului respectiv, apare câte un semn de întrebare.

²⁰ Bineînțeles că eliminarea lor din calcule are influență asupra analizei combinatorii, dar fără îndoială că mai puțin decât în cazul că s-ar face atribuirii tipologice hazardate.

este foarte mare. Evident, există un număr de forme de bază, dar între acestea se găsesc zeci de variante sau subvariante intermediare care cu anevoie, în mod justificat, ar putea fi incluse primelor. Pe de altă parte, dacă s-ar încerca separarea cu orice preț a variantelor, s-ar ajunge la a avea de-a face cu o sumedenie de unicate. O situație similară apare și în cazul fibulelor, dar mai rar. Se întâlnesc forme intermediare între diferitele tipuri, ce ar putea fi considerate, alături de exemplarele mai frecvente, a constitui familii²¹. Pentru aplicarea metodei stratigrafiei orizontale astfel de împrejurări (până la o anumită limită) sunt în general binevenite, pentru că șansele apariției pe plan a unor grupări mai bine individualizate sporesc (cu condiția să rămână la dispoziție un număr suficient de obiecte presupuse de același fel).

În schimb, o astfel de „fragmentare” tipologică este defavorabilă analizei combinatorii, întrucât o mare parte din „numitorii comuni” pe care ea se sprijină dispar pur și simplu. În consecință, cantitatea combinărilor care ar putea fi luate în calcul descrește vertiginos, încât, în ultimă instanță, informațiile nu mai pot fi legate. Invers, considerarea unor tipuri de obiecte mai cuprinzătoare, cu trăsături comune mai generale, dezavantajează rezultatele eventuale ale stratigrafiei orizontale, căci, aproape sigur, piesele incluse în aceeași clasă s-ar distribui în mod prea echilibrat pe suprafața planului, ceea ce înseamnă lipsa relevanței cronologice.

Se deduce, deci, că de stabilirea tipologiei depind, în ultimă instanță, rezultatele la care se poate ajunge prin intermediul celor două moduri de abordare amintite mai sus. Iată că dificultatea teoretică de bază constă în faptul că cele două metode pentru a fi operaționale tind să impună două tipologii alternative: pentru analiza combinatorie una mai brută, pentru stratigrafia orizontală una mai fină. O atare soluție nu pare a fi recomandabilă, având în vedere că avem de-a face cu un singur monument arheologic.

În cadrul lucrării de față a fost utilizată, de aceea, o tipologie de compromis (stabilită în urma unor încercări succesive de analiză combinatorie și stratigrafie orizontală), utilizabilă atât pentru o metodă cât și pentru cealaltă.

În linii mari, după gruparea diferitelor obiecte cu aceeași întrebuintare, urmată de circumscrierea tipurilor și subtipurilor, am constatat că există elemente asemănătoare, cât și altele deosebitoare, în raport cu tipologia utilizată de Németi.

Ca și Németi, am realizat, după cum era și firesc, că anumite tipuri au o relevanță mare din punct de vedere combinatoriu și al stratigrafiei orizontale, pe când altele sunt practic indiferente²². Tipurile relevante sunt acelea a căror

²¹ F. R. Hodson, *The La Tène Cemetery at Münsingen-Rain*, Acta Bernensia 5, 1968, p. 14.

²² Németi, *Thraco-Dacica* 9, 1988, p. 50. Îmi face impresia, că autorul cercetărilor, deși afirmă că a utilizat metoda combinatorie, a atribuit, cel puțin în unele cazuri, anumite morminte diferitelor faze pe care le stabilește în funcție de datarea unor tipuri cunoscute în cadrul altor necropole.

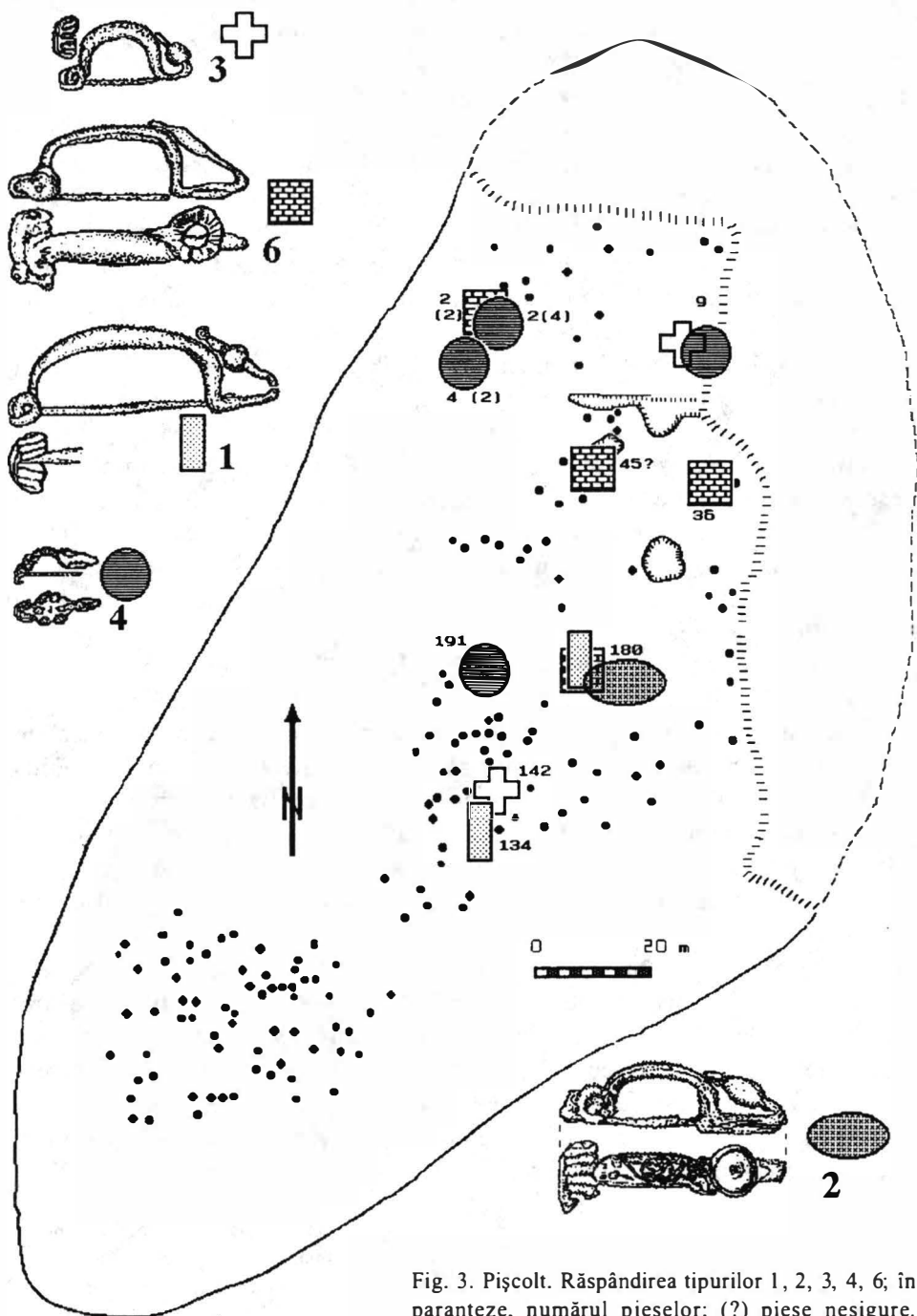
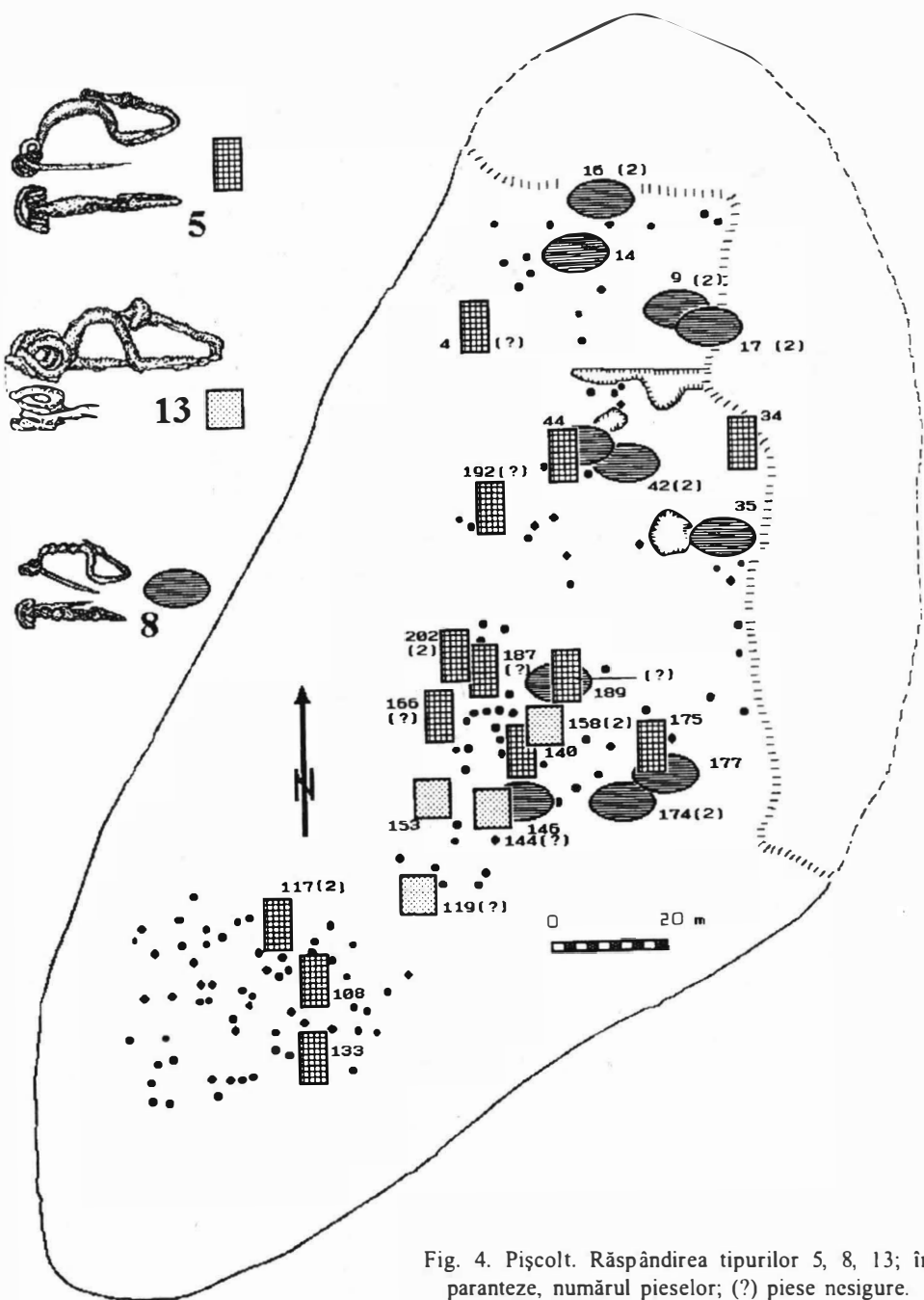

Fig. 3. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 1, 2, 3, 4, 6; în paranteze, numărul pieselor; (?) piese nesigure.

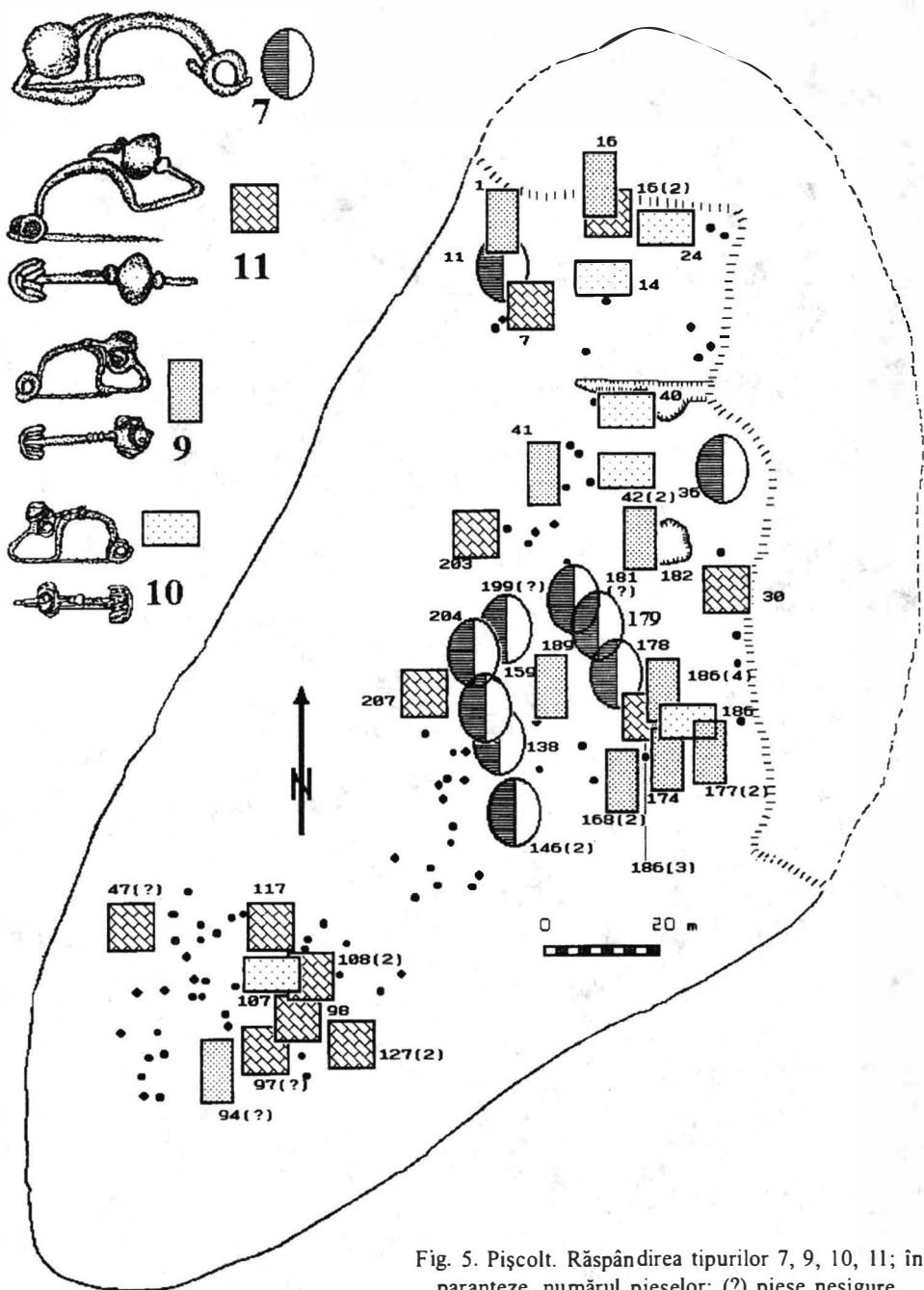

Fig. 5. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 7, 9, 10, 11; în paranteze, numărul pieselor; (?) piese nesigure.

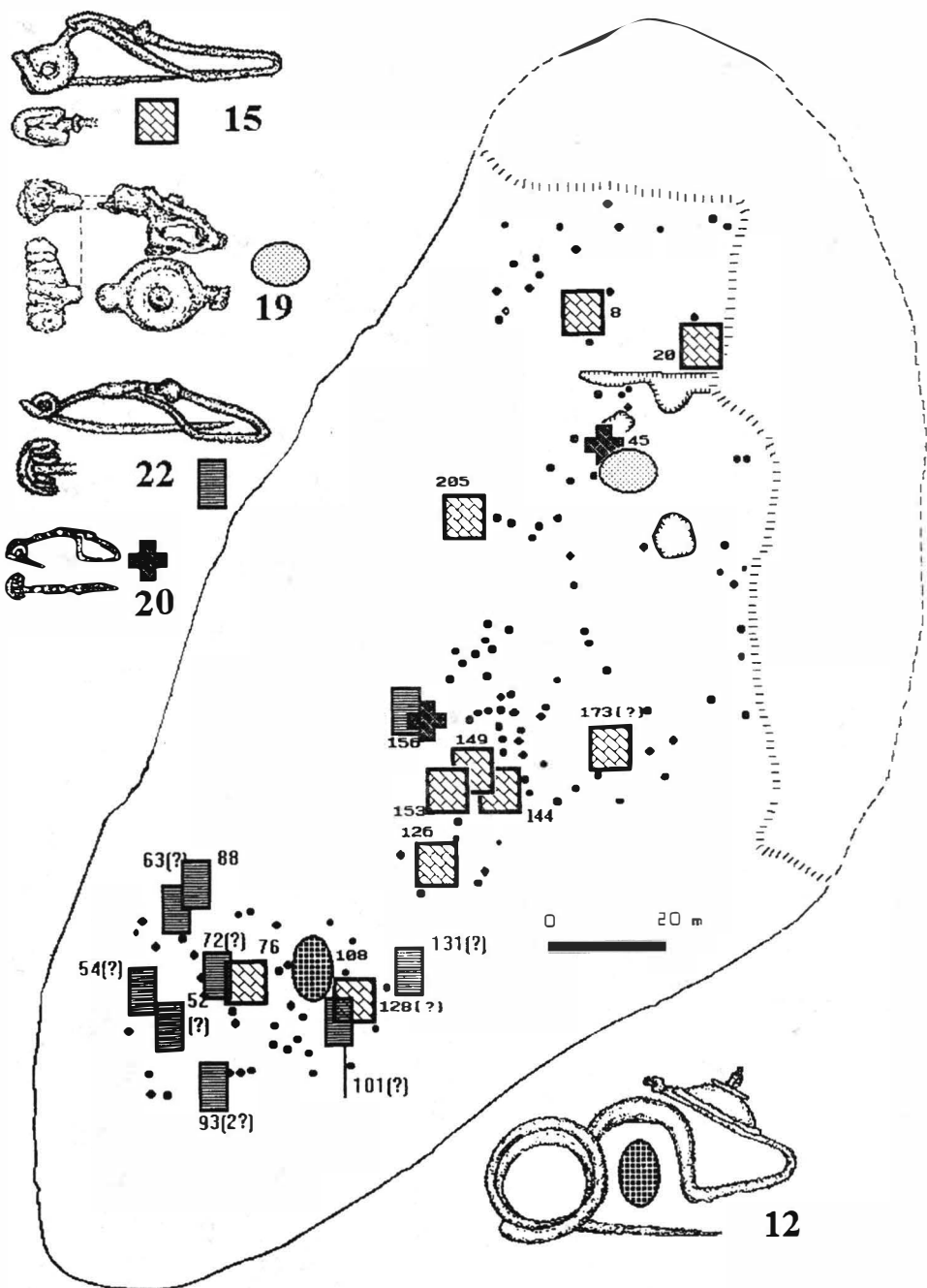

Fig. 6. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 12, 15, 19, 20, 22; în paranteze, numărul pieselor; (?) piese nesigure.

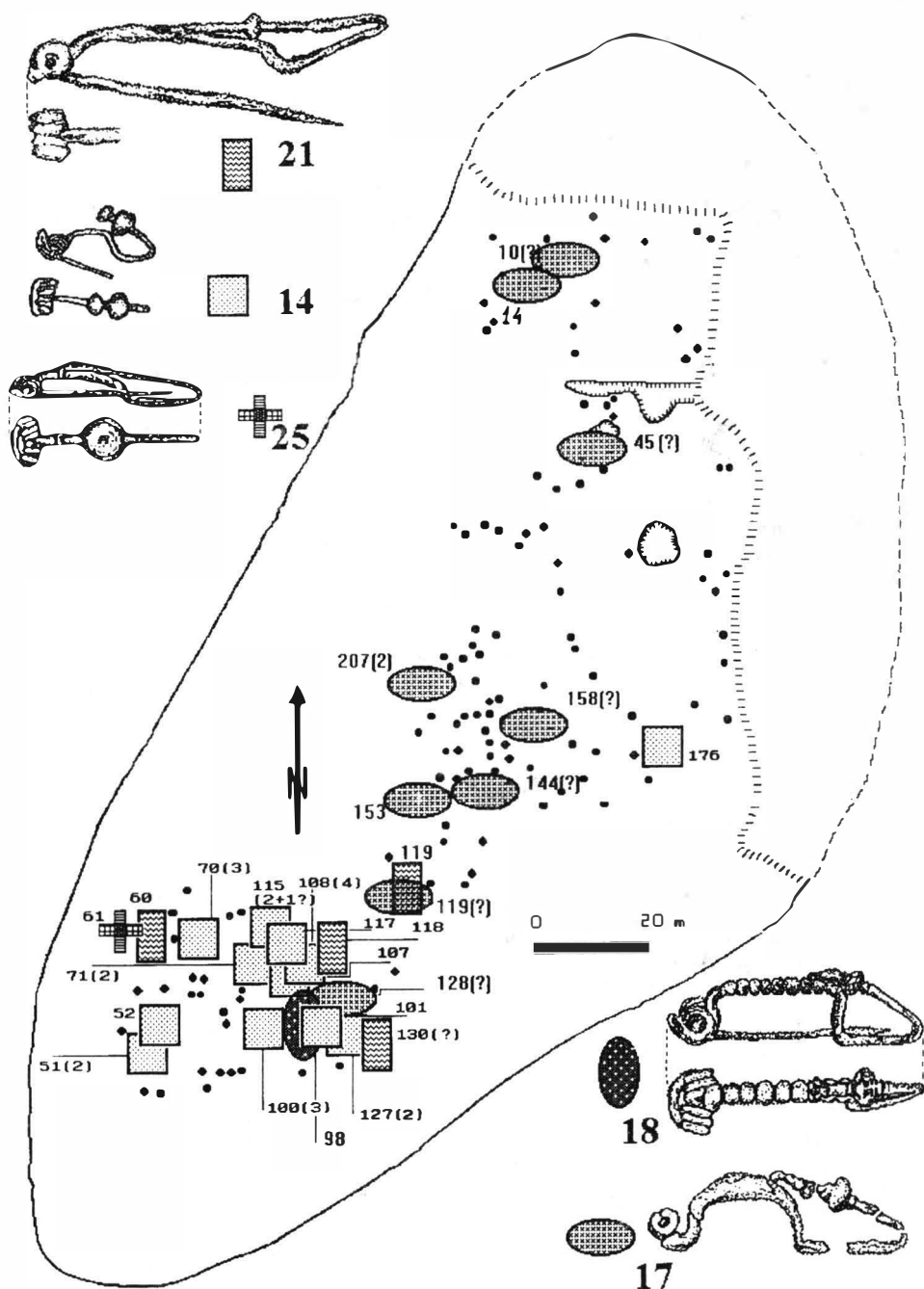

Fig. 7. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 14, 17, 18, 21, 25; în paranteze, numărul pieselor; (?) piese nesigure.

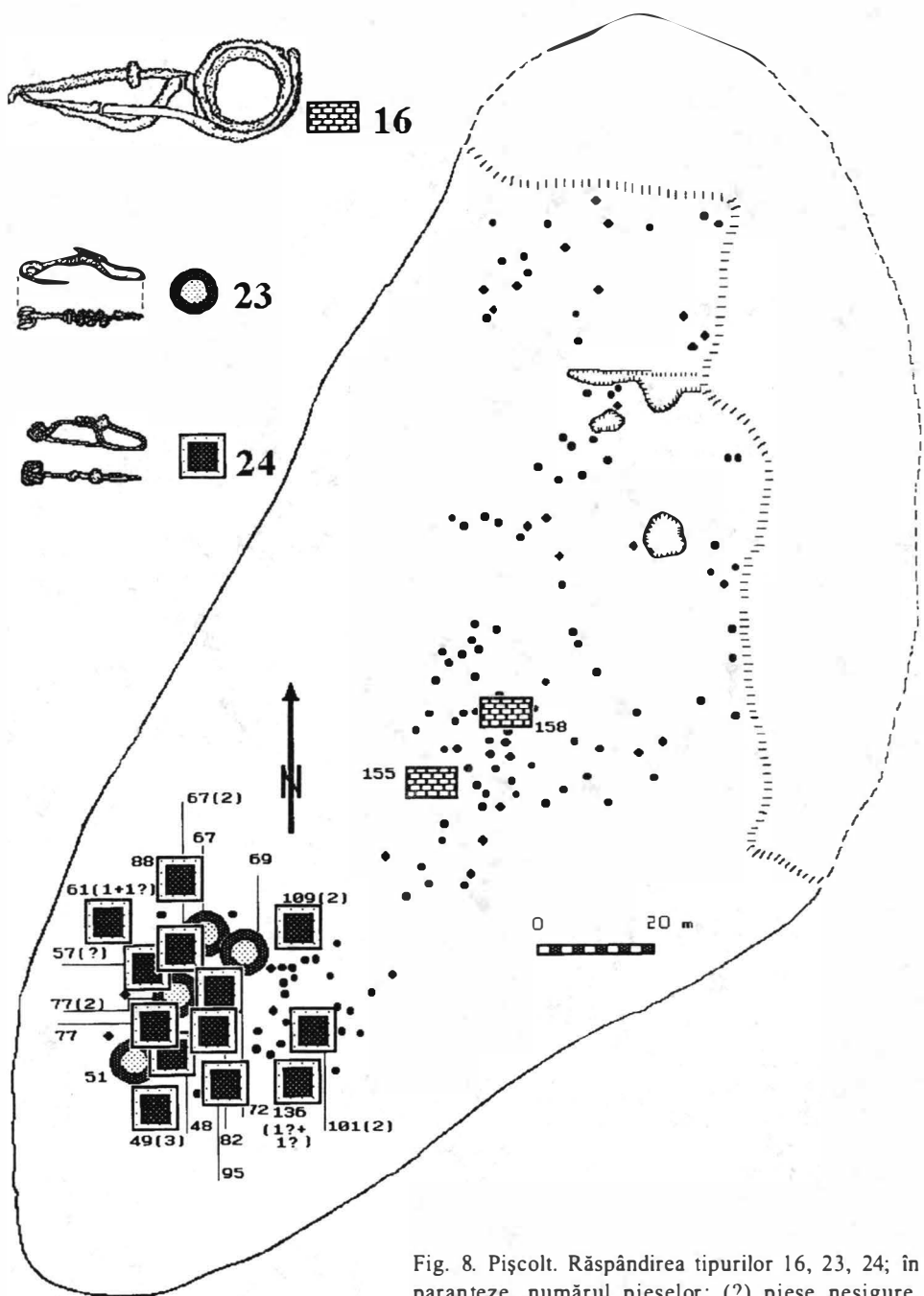

Fig. 8. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 16, 23, 24; în paranteze, numărul pieselor; (?) piese nesigure.

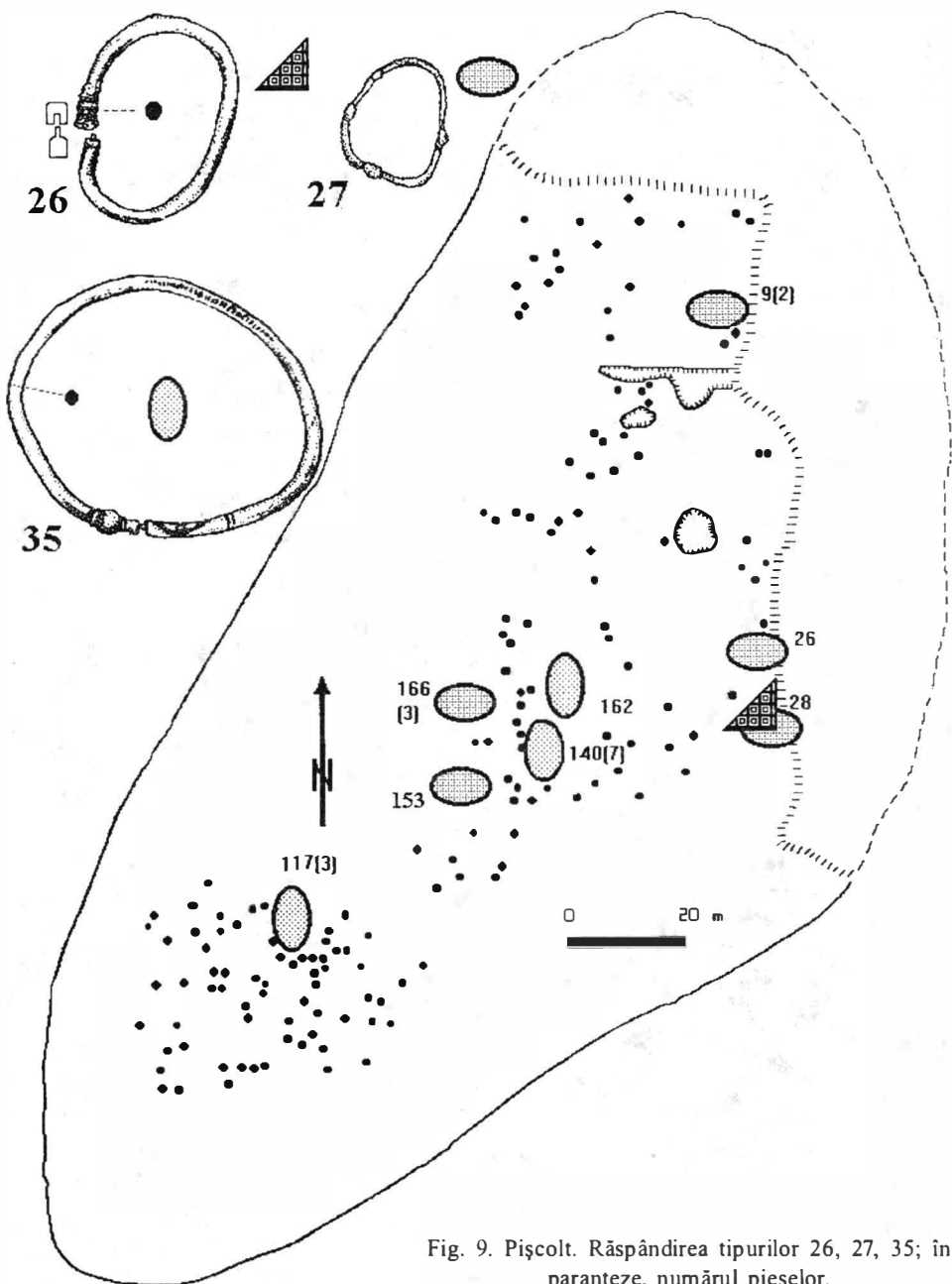

Fig. 9. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 26, 27, 35; în paranteze, numărul pieselor.

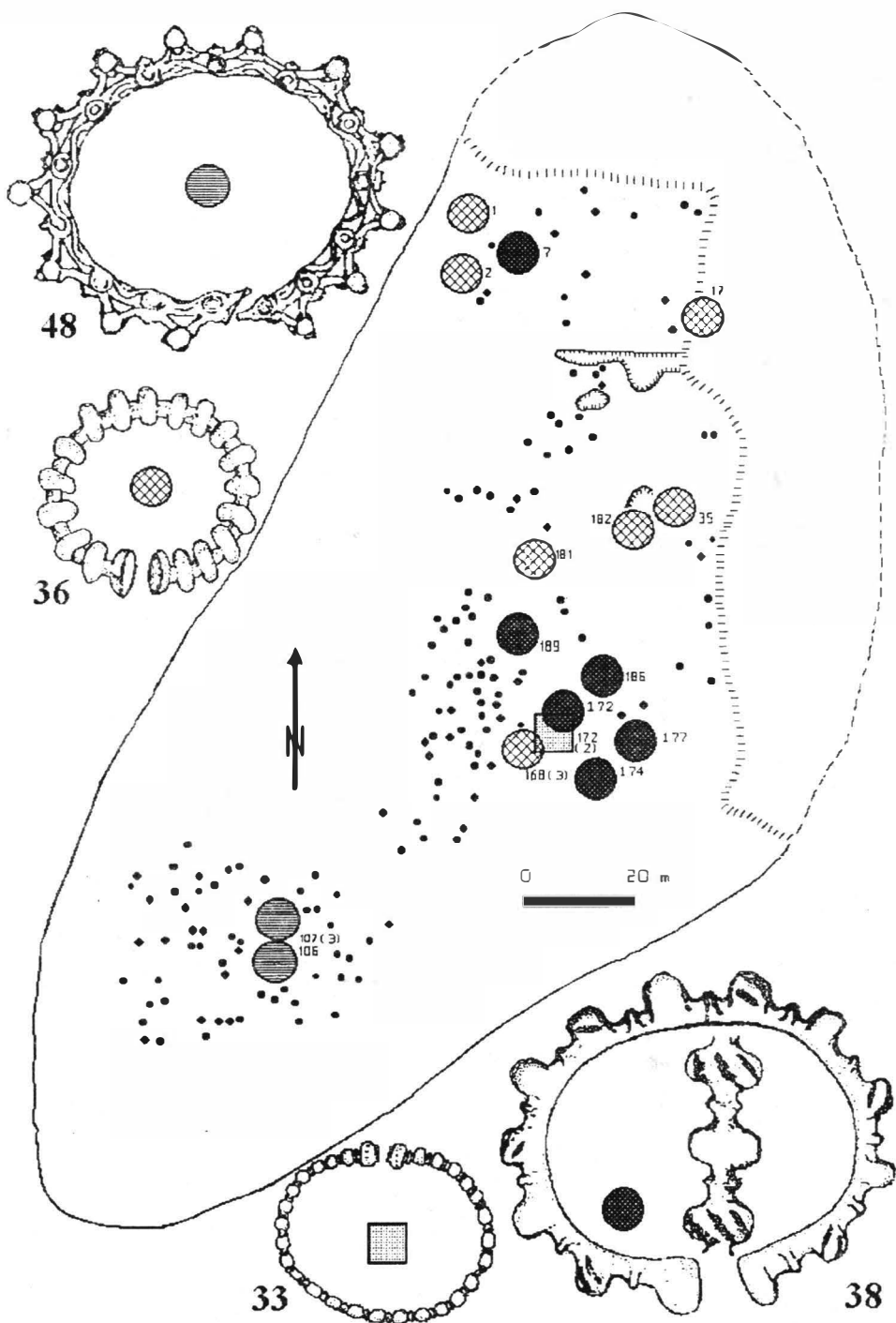

Fig. 10. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 33, 36, 38, 48; în paranteze, numărul pieselor.

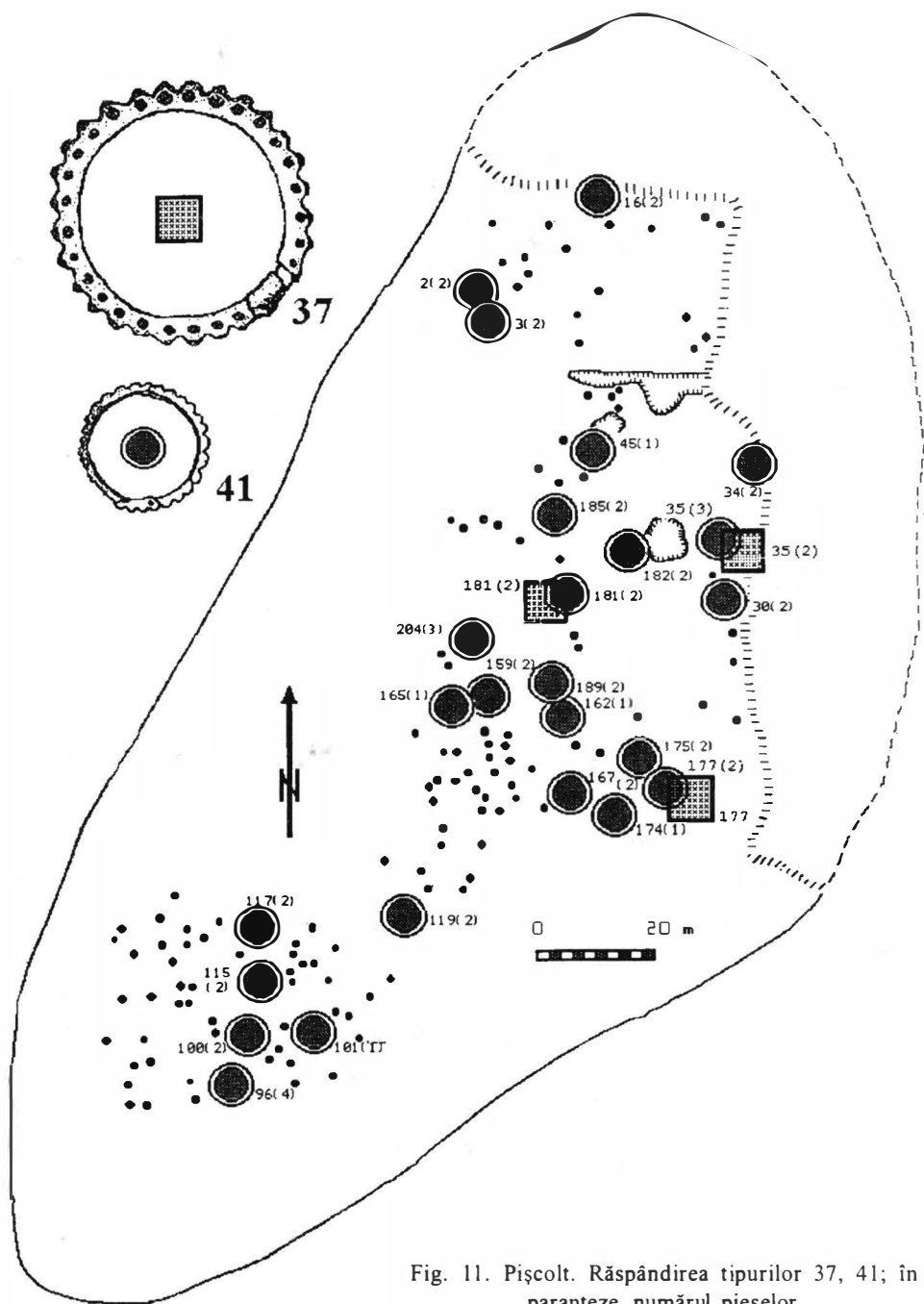
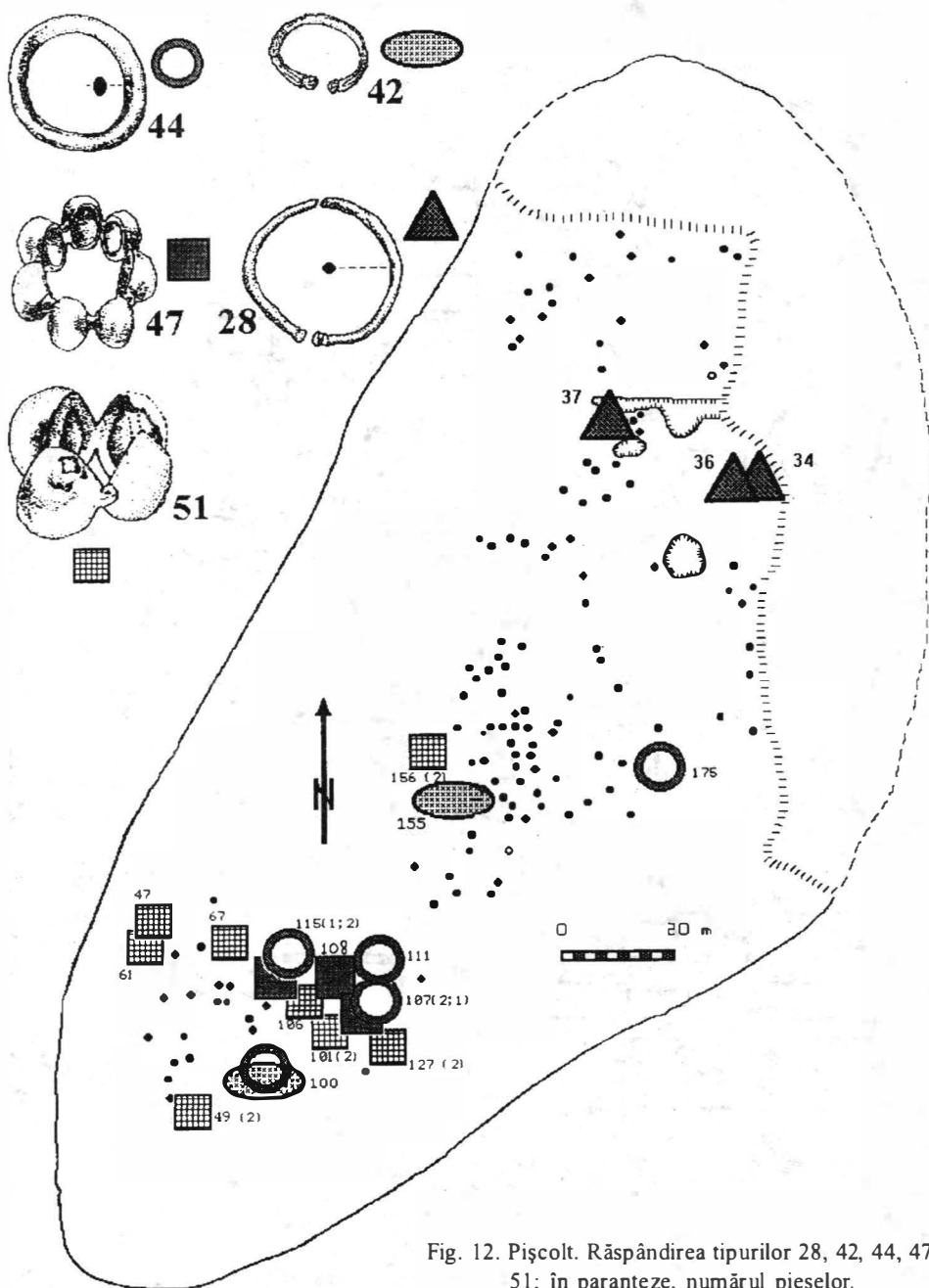

Fig. 11. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 37, 41; în paranteze, numărul pieselor.

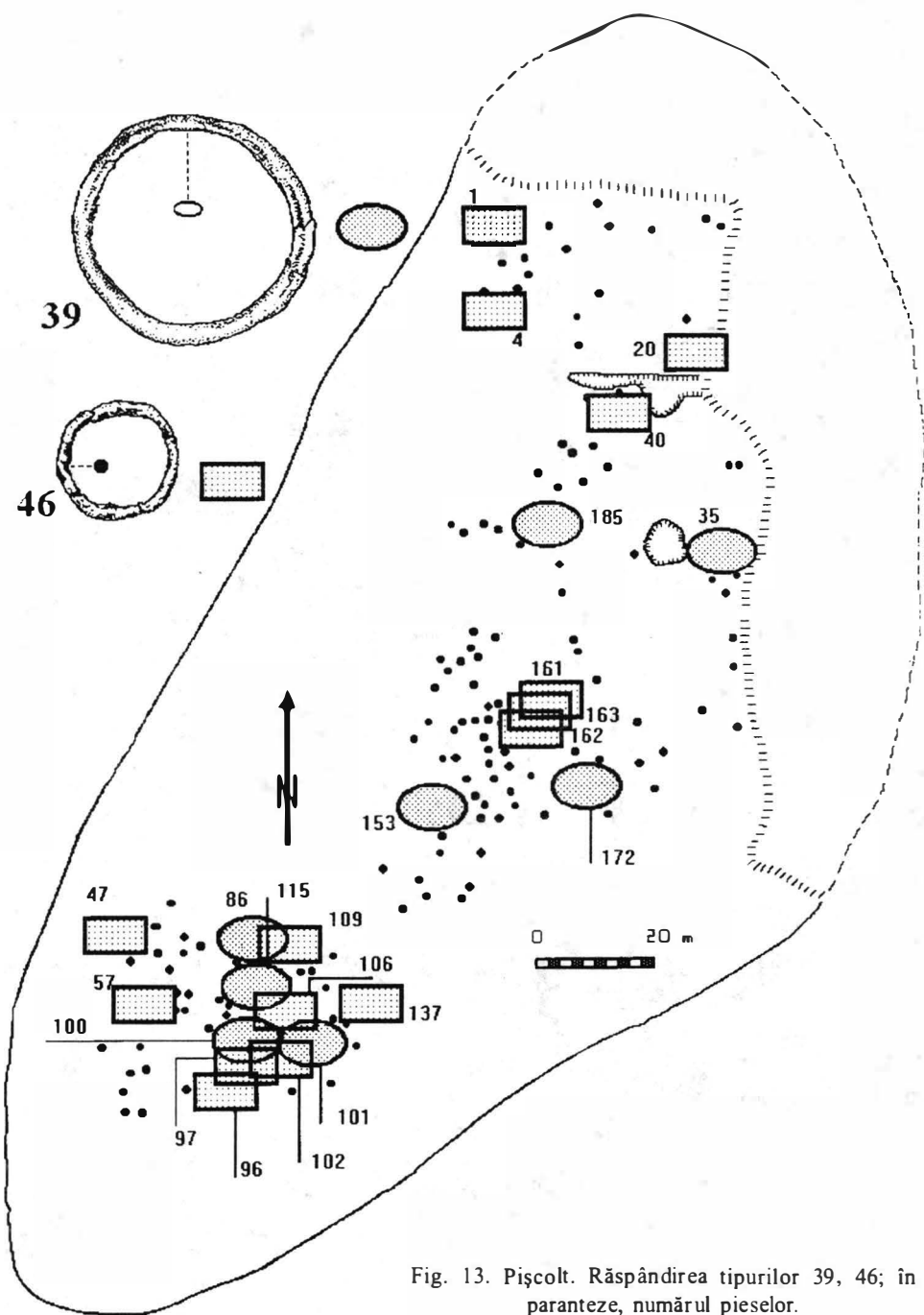

Fig. 13. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 39, 46; în paranteze, numărul pieselor.

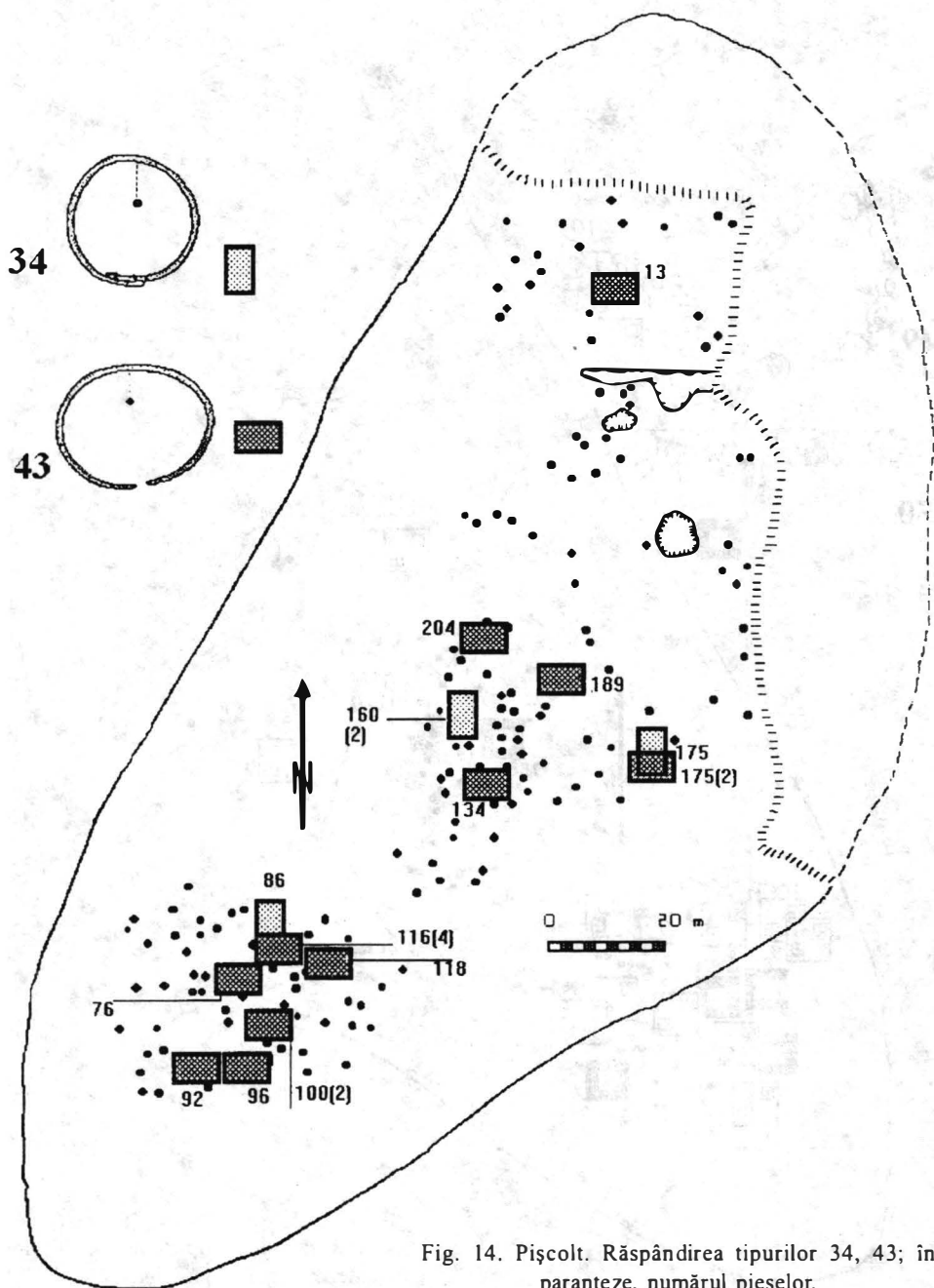

Fig. 14. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 34, 43; în paranteze, numărul pieselor.

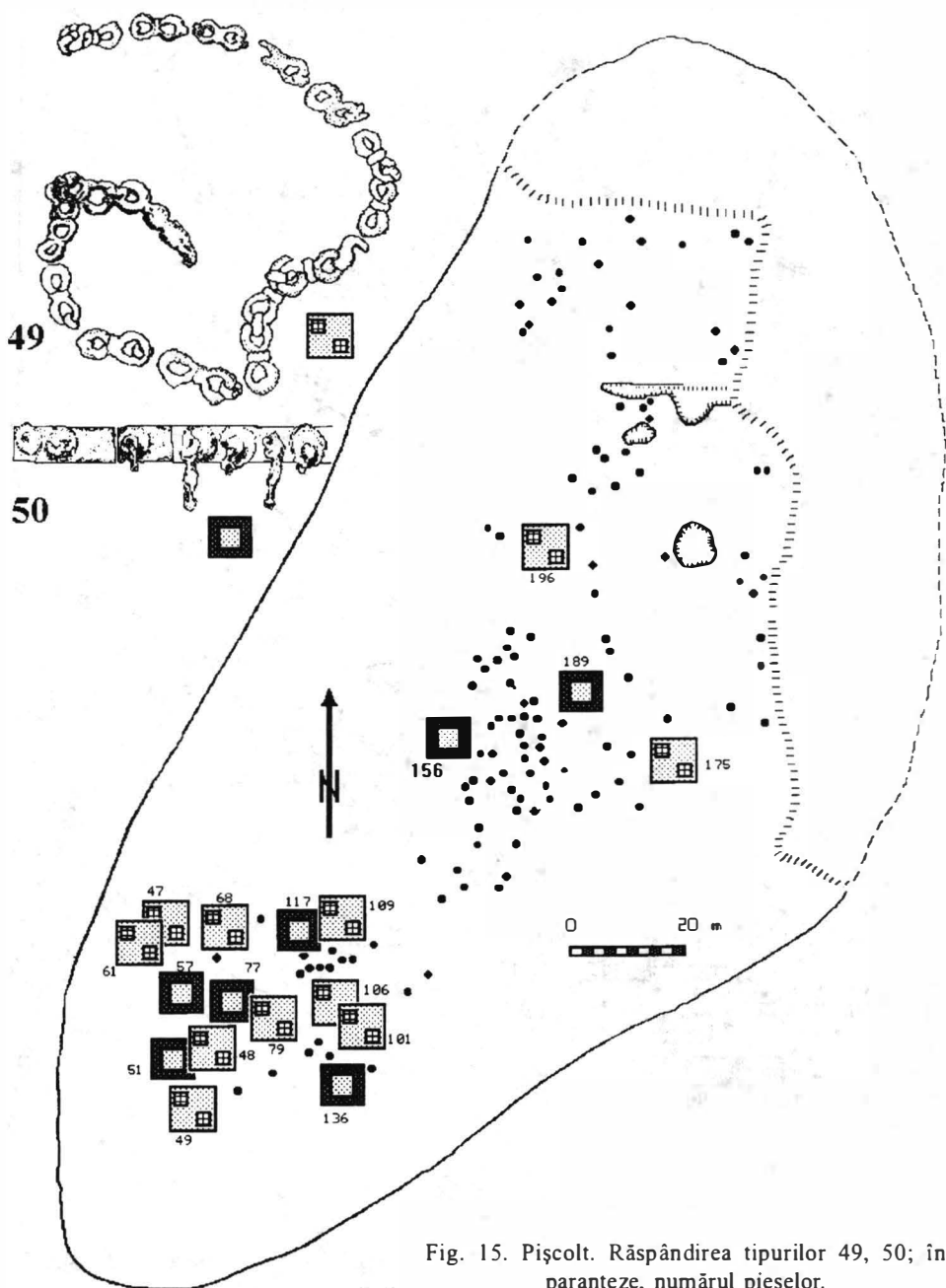

Fig. 15. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 49, 50; în paranteze, numărul pieselor.

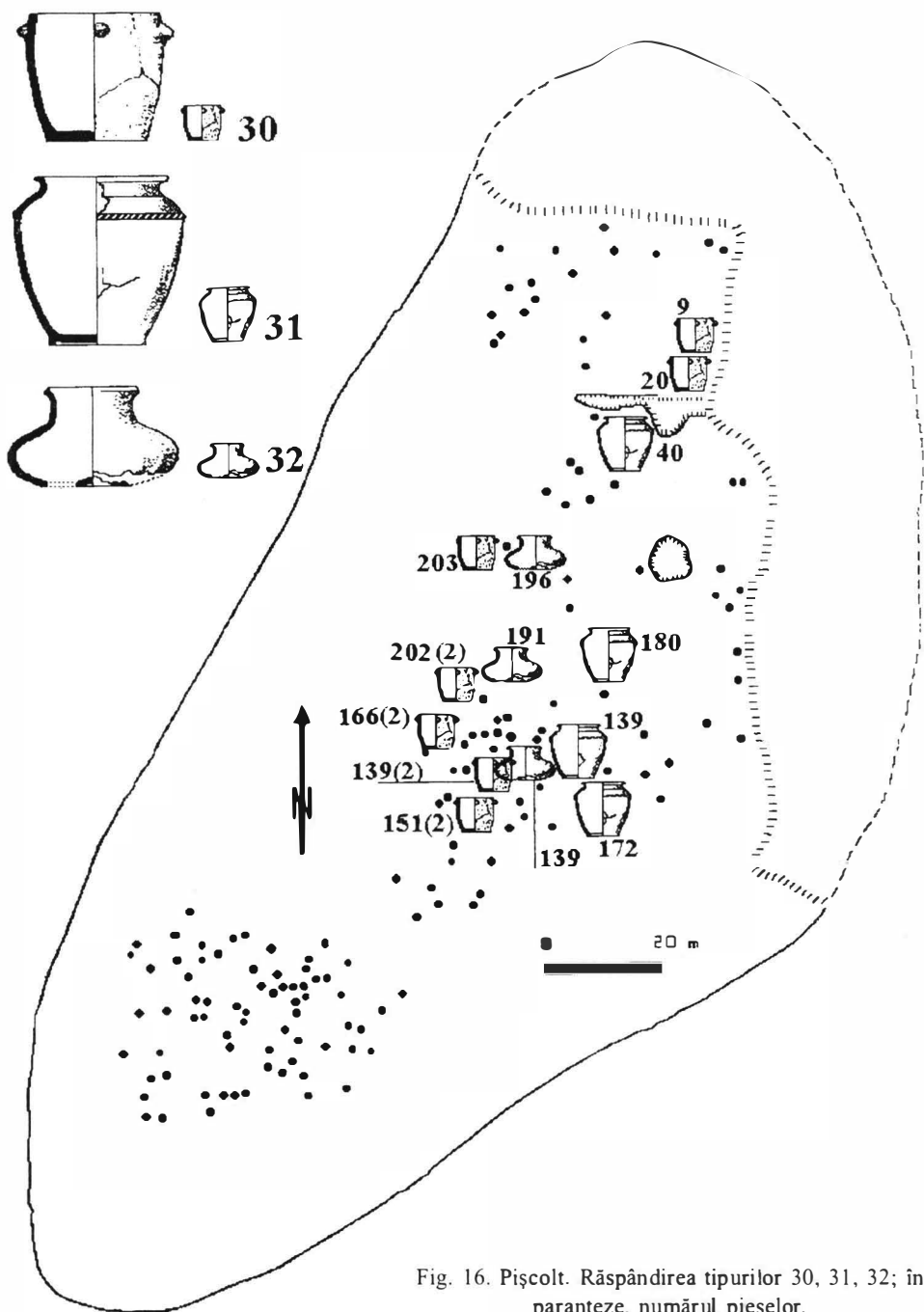

Fig. 16. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 30, 31, 32; în paranteze, numărul pieselor.

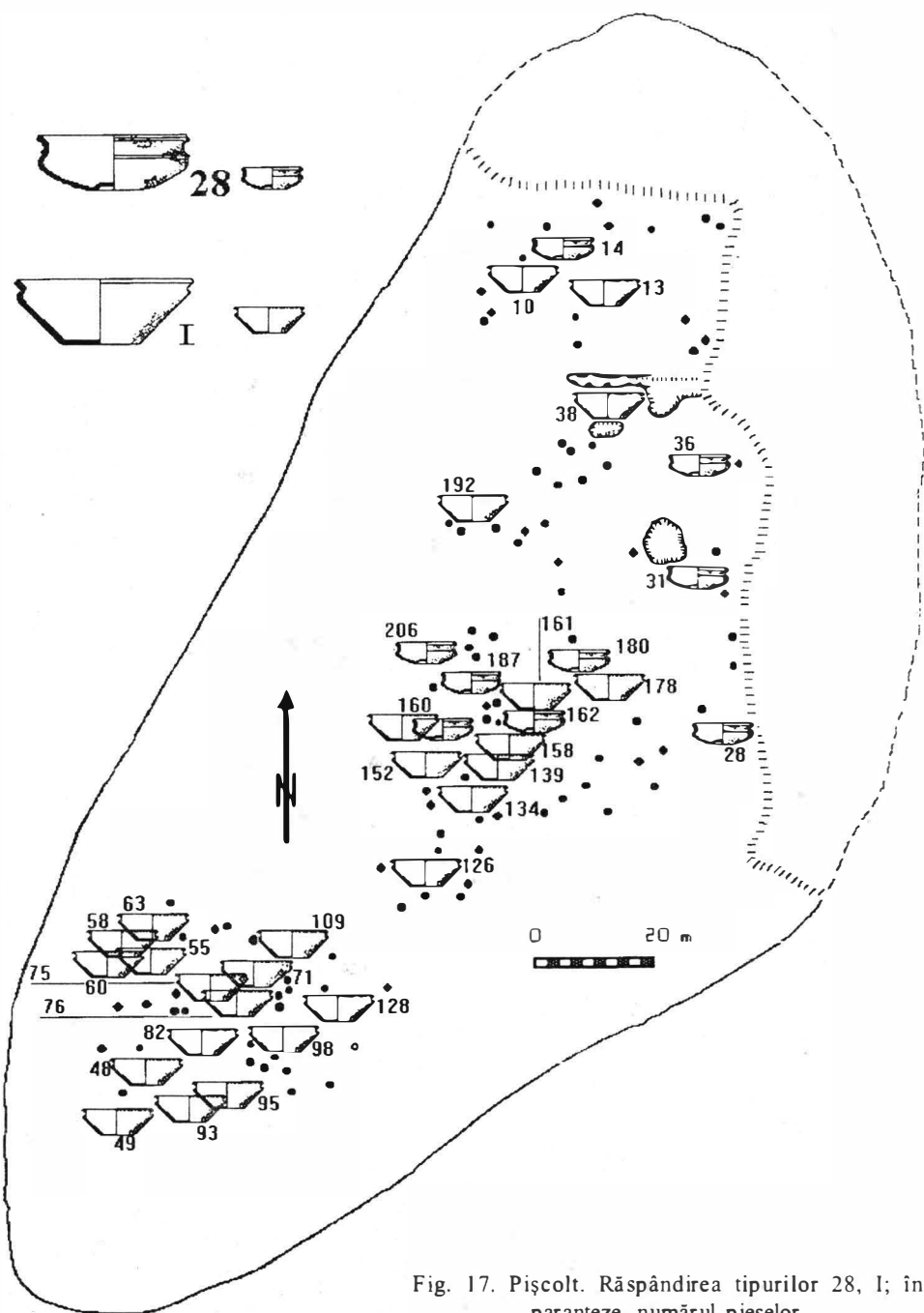

Fig. 17. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 28, I; în paranteze, numărul pieselor.

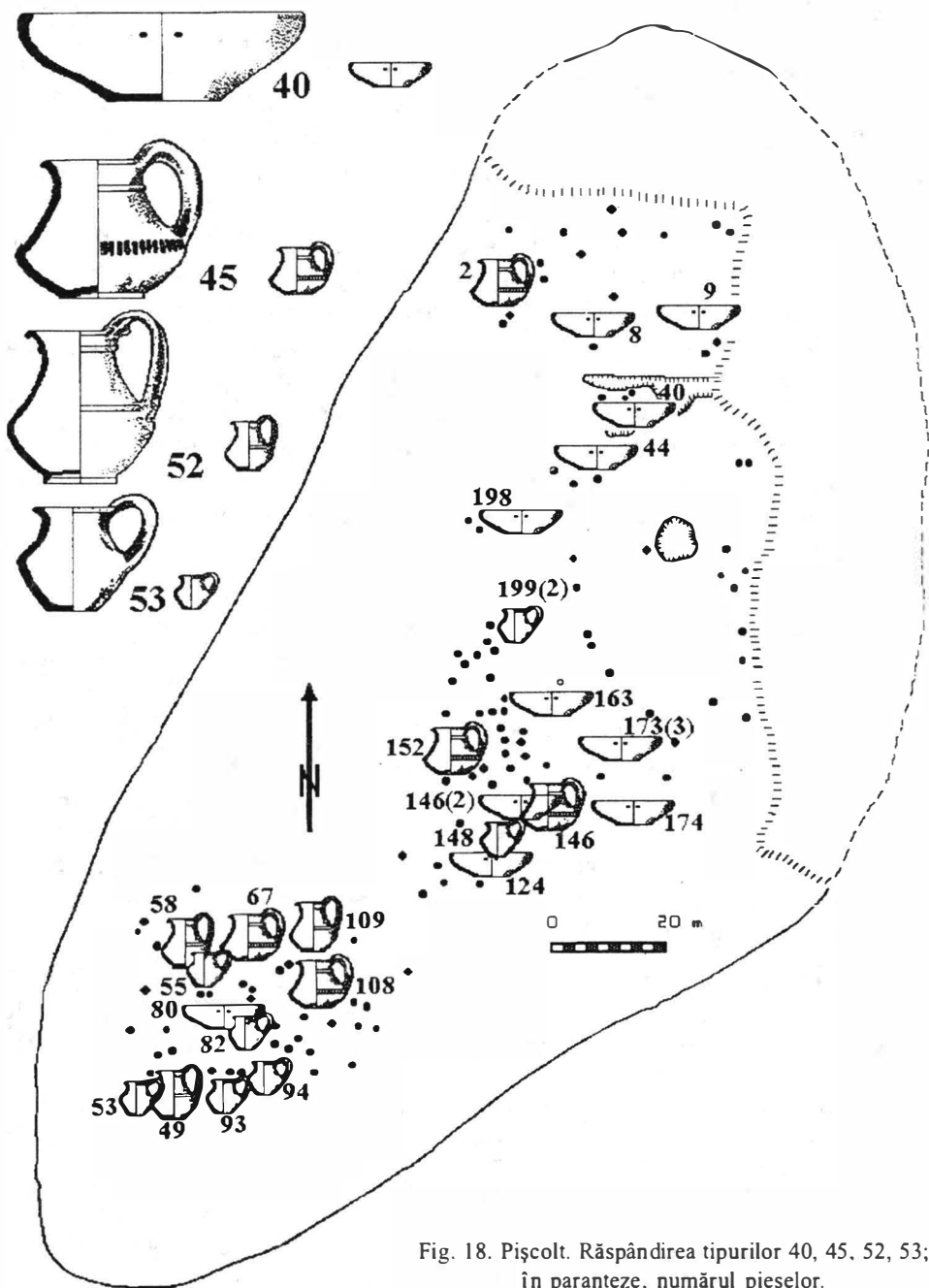

Fig. 18. Pișcolt. Răspândirea tipurilor 40, 45, 52, 53; în paranteze, numărul pieselor.

„viață” este relativ scurtă, iar pe de altă parte au și o frecvență convenabilă. Din acest punct de vedere se poate vorbi și la Pișcolt de o „tiranie” a fibulelor, însoțită (ceva mai puțin) de cea a brățărilor/verigilor de gleznă, acestea fiind obiectele din inventarele funerare care contribuie în măsura cea mai înaltă la definirea elementelor comune ale unor grupări de morminte. În schimb, o bună parte din tipurile de ceramică, armele sau ustensilele nu par să aducă mărturie prea utile în privința cronologiei interne a necropolei, chiar dacă pentru unele categorii din aceste materiale există o literatură considerabilă.

„Inexpresivitatea” cronologică are două explicații opuse: fie tipul este de mare frecvență, dar cartarea sa indică o răspândire generală relativ echilibrată în spațiul funerar, fie, dimpotrivă, tipurile sunt mai degrabă unicate în inventarele complexelor. De aceea, în analiză am renunțat spre exemplu la arme, la anumite tipuri de ceramică sau ustensile, în schimb am păstrat aproape toate tipurile de fibule. Cazurile „flagrante” de tipuri irelevante pentru cronologia internă a necropolei de la Pișcolt au fost și ele cartate, dar nu au mai putut fi incluse în ilustrația lucrării din pricina limitelor spațiului tipografic, cu excepția unuia singur (fig. 17/I). El este prezentat ca argument justificativ al respingerii tipurilor irelevante în strădania determinării cronologiei relative interne a necropolei de la Pișcolt.

2. Stratigrafia orizontală. În urma stabilirii tipologiei obiectelor din inventarele funerare cartarea a fost principalul mijloc de a face aprecieri asupra valorii cronologice a tipurilor, așa după cum arătam mai sus²³. O parte din tipurile urmărite se grupează în mod sugestiv pe planul spațiului funerar, altele dimpotrivă, nu oferă indicii folositoare. Atunci când, examinând cartarea unor tipuri, s-a observat o distribuție relativ uniformă pe suprafața necropolei mi-am pus întrebarea dacă nu cumva acestea ar putea fi în mod justificat „sparte”. În câteva cazuri chiar așa am procedat. Cu alte cuvinte, cu ajutorul stratigrafiei orizontale am căutat să verific în practică și să ponderez tipologia pieselor din inventarele mormintelor.

3. Înscrierea (analiza combinatorie). A fost realizată cu programul WINBASP²⁴. Inițial, operând în cadrul complexelor închise cu toate tipurile de obiecte din inventare, rezultatele înscrierii păreau mai degrabă confuze. De

²³ Un exemplu dintre cele mai clare în această privință îl constituie urmărirea unor tipuri ceramice pe planul necropolei de la Solduno; cf. W. E. Stöckli, *Chronologie der jüngeren Eisenzeit im Tessin*, Antiqua 2, Basel, 1975.

²⁴ Versiunea a V-a, rescrisă de I. Scollar. Istoria acestui pachet de programe (inițiat în mare parte la Rheinisches Landesmuseum din Bonn) începe în anii 70. Înscrierea (analiza combinatorie) este doar o parte a sa. Ea se bazează, ca și alte programe similare, pe prezența/absența unor tipuri (sau variabile) în complexele (unitățile) luate în considerare. Cu ajutorul unui aparat matematic complex de calcul se încearcă stabilirea „apropierii” sau „distanței” dintre tipuri, respectiv dintre complexe.

aceea, aplicând criteriul sugestivității stratigrafiei orizontale a tipurilor, le-am eliminat în mod deliberat pe acelea care prezentau o răspândire generală în cadrul cimitirului (fig. 17/I). În urma acestui compromis tabelul general de înscriere a devenit mai lizibil, tipurile, respectiv mormintele adunându-se mai clar în *patru grupări principale*, diferențiate una de cealaltă prin felul asocierilor (fig. 25a–25b). În aceeași manieră am procedat și în privința tabelului de înscriere care conține exclusiv tipuri de fibule (fig. 20). Tipologia utilizată pentru înscrierea complexelor este identică celei urmărite prin stratigrafia orizontală. De aceea și numerotarea este comună, chiar dacă în fig. 25a–25b cifrele nu se află în ordine monotonă crescătoare. În sfârșit, cartarea complexelor funerare din grupările amintite arată o deplasare spațială a lor, chiar dacă în repetate rânduri în aceleași zone se află alăturate morminte din grupări diferite (fig. 26–29). În același fel am procedat și cu tipurile de fibule, cărora le-am acordat un interes special datorită stratigrafiei lor orizontale de obicei mai clare. La rândul lor, ele se diferențiază în *patru grupări* (fig. 20–21). Având în vedere situația descrisă, e foarte probabil a fi vorba de fazele principale ale constituirii cimitirului Latène de la Pișcolt.

Utilizarea simultană a celor două metode de investigație (stratigrafia orizontală și analiza combinatorie) la care m-am referit mai sus nu elimină în nici un fel din discuție aprecierile asupra valorii și limitelor lor. În fond ambele depind în mod direct de tipologia avansată de cercetător. Mai mult, amândouă au ca punct de plecare două modele teoretice²⁵ diferite. Primul presupune din capul locului o constituire sistematică, „reglementată” a cimitirului. O astfel de ordonare se observă în cimitirele moderne (perfect posibilă și în vremurile preistorice, de ce nu ?), de aceea ni se pare perfect firesc ca mormintele să poarte semne de delimitare și recunoaștere. Plecând de la această evidență, ar putea fi construită reciprocă: dacă se sesizează o ordonare oarecare, se poate postula existența unui sistem de marcarea a mormintelor dintr-un cimitir preistoric²⁶. Cel de-al doilea pornește de la ideea că un mormânt plasat mai sus într-un tabel de înscriere este anterior unuia plasat mai jos în același tabel (evident, e necesar a cunoaște pe alte căi măcar un minimum în privința raporturilor cronologice ale tipurilor care sunt cuprinse în complexele respective, pentru că altfel s-ar putea foarte bine să obținem o diagramă așezată răsturnat). Dacă acceptăm că modelele teoretice de care pomeneam (la drept vorbind, ele par destul de rezonabile) pot fi admise în ansamblu ca bază de plecare, ar trebui să cădem de acord și asupra concluziei că rezultatele obținute

²⁵ Există chiar părerea că am avea de-a face cu *ficțiuni*, subliniindu-se ideea că rezultatele la care se poate ajunge pe aceste căi nu vor avea niciodată șansa unei verificări practice; apud W. E. Stöckli, în *Das keltische Gräberfeld von Münsingen-Rain 1906–1996, Internationales Kolloquium in Münsingen, 9.–12. Oktober 1996* (rezumatele comunicărilor), Berna, 1996, p. 14–15.

²⁶ *Ibidem*.

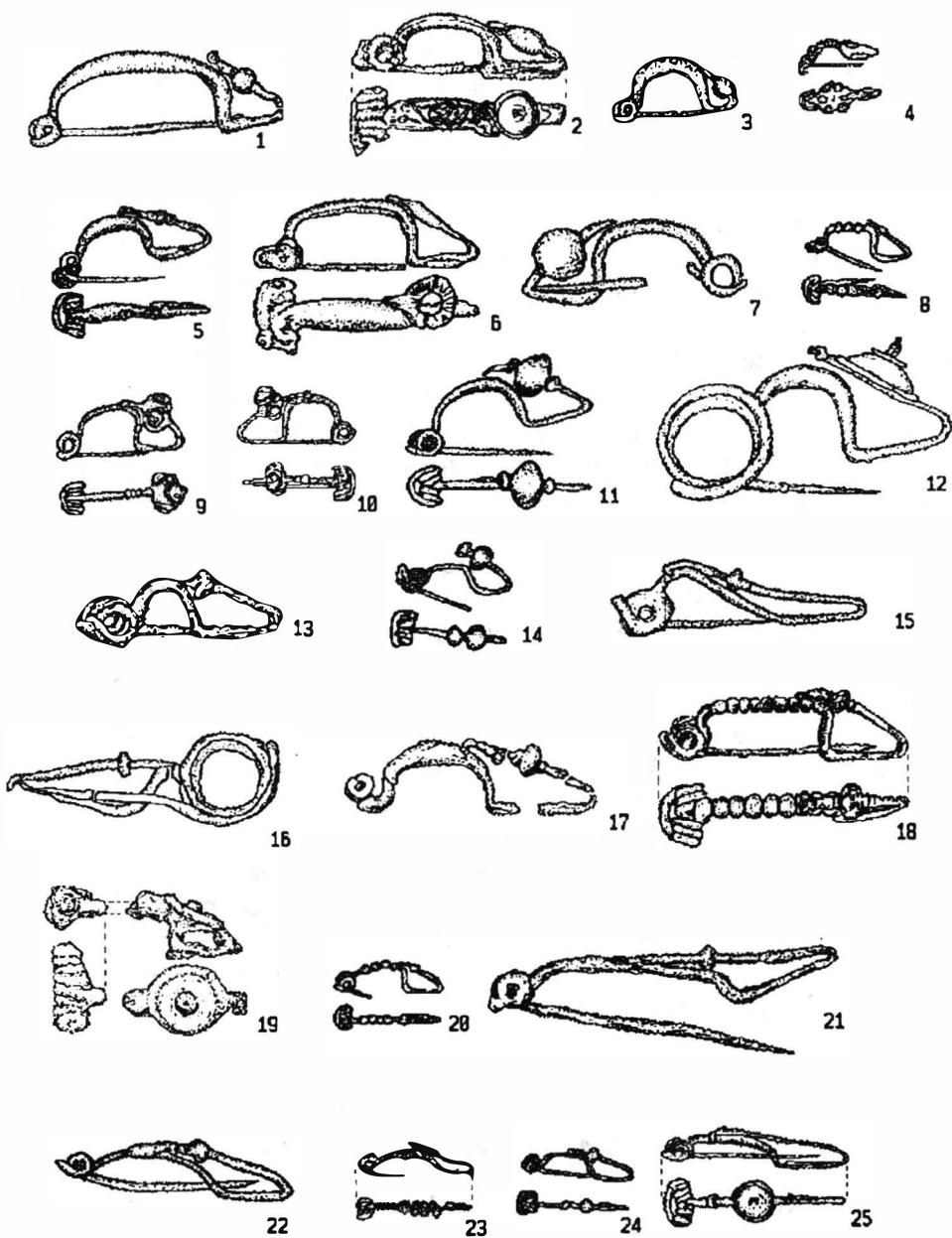

Fig. 19. Pișcolt. Tipurile de fibule care apar în tabelul lor de înscriere (în ordinea din fig. 20).

Tip M	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	
										0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5
P180	1	1																							
P002		1		4																					
P009			1	1																					
P004				2	1																				
P044					1				1																
P036						1	1																		
P146							2	1																	
P001								2	1																
P174								2	1																
P177								1	2																
P189								2	1																
P016								2	1	2															
P042								2		2															
P186								1	4	1	3														
P014								1		1				1											
P107									1					1											
P127										1				2											
P117										1		2	1												
P108										2	1	1	4												
P010												1		1											
P144												1		1											
P153												1		1											
P128												1		1											
P158												2			1										
P207												2													
P098														1								1			
P119												1											1		
P045												1										1	1		
P052														1									1		
P051														2										1	
P101														1									1	2	
P156																							1	1	
P067																								1	2
P072																							1	1	
P088																							1	1	
P077																								2	1
P061																								2	1

Fig. 20. Pişcolt. Tabel de înscriere a tipurilor de fibule (cifrele din câmp indică numărul exemplarelor de același fel care apar în același mormânt); v. fig. 19.

Tip	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2					
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5			
1		1																											
2	1			1																									
3				1																									
4		1	1	6	1																								
5				1	4			1																					
6							1																						
7						1	2	1																					
8				1		1	12	6	3	2		1																	
9							6	6	1	2																			
10							3	1	2	1			1																
11							2	2	1	9	1	2	3																
12									1				1																
13							1		2	2	2	4	1	1		1		1											
14								1	3	1	2	19			1				1	1	1								
15										4																			
16											1																		
17												1																	
18													1																
19													1						1										
20														1					1										
21															1										1	1			
22																1				1		2				2			
23																	1				2					2			
24																		1			2	2		13		1			
25																												1	

Fig. 21. Pişcolt. Tabel cantitativ de combinații ale diferitelor tipuri de fibule (pe diagonală, numărul de combinații ale unui tip cu el însuși); v. fig 19.

prin aplicarea celor două metode sunt mai obiective decât aranjarea „după ochi” a unei secvențe de complexe închise.

Morminte „diagnostic”²⁷, morminte „dependente”. În prima categorie am inclus toate acele morminte din inventarul cărora am reținut cel puțin două tipuri diferite pentru analiza combinatorie (89 de morminte). Datorită acestui lucru poziția lor în tabelul combinatoriu este mai bine asigurată. Ele reprezintă

²⁷ Chiar dacă expresia „mormânt diagnostic” poate părea nepotrivită, ea este sugestivă, iar pe de altă parte a intrat în literatura de specialitate de măcar trei decenii. Între primii utilizatori ai săi se numără F. R. Hodson, *op. cit.* (supra n. 21), p. 15 și urm.

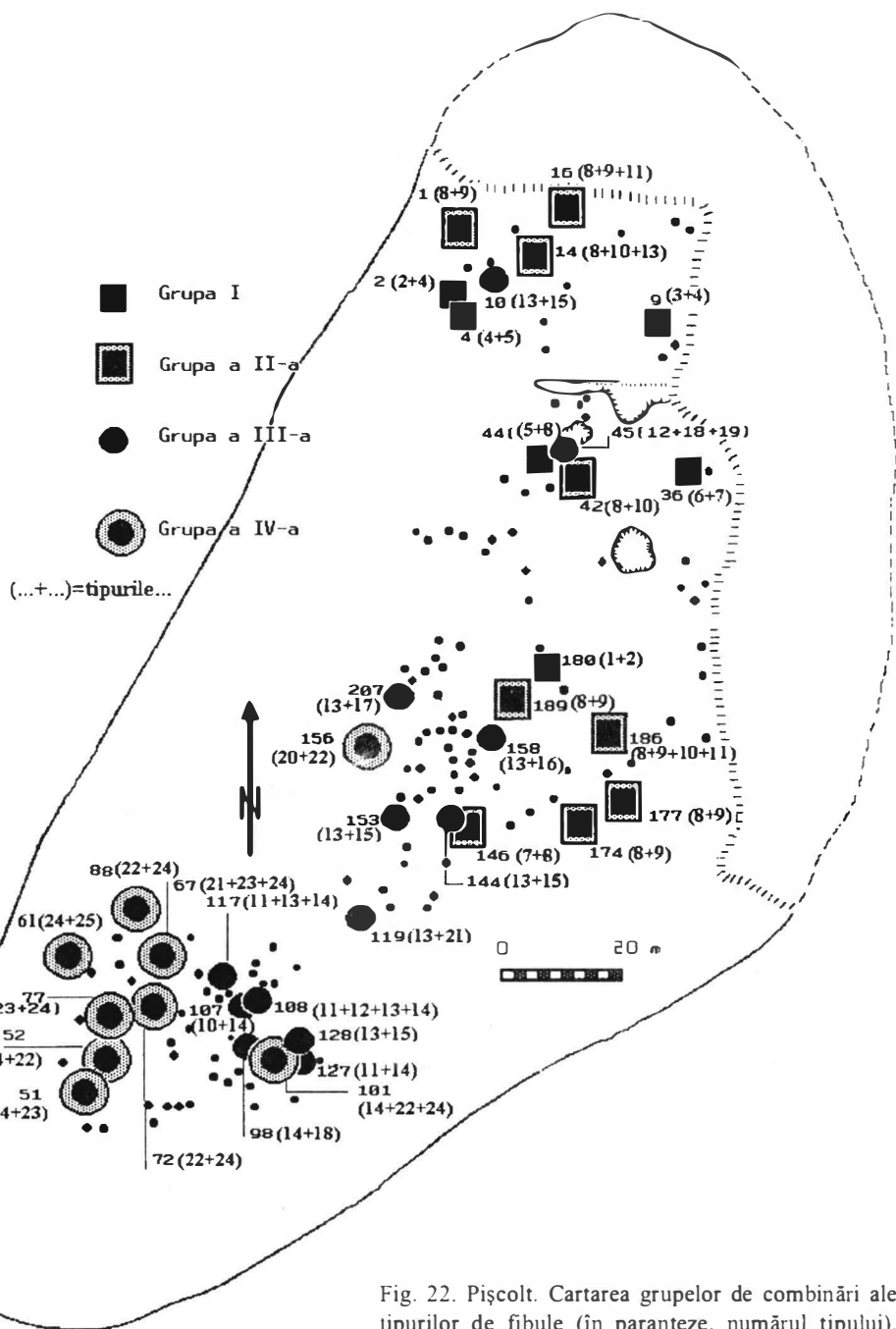

Fig. 22. Pișcolt. Cartarea grupelor de combinații ale tipurilor de fibule (în paranteze, numărul tipului).

„scheletul” înserierii. Cea de-a doua categorie cuprinde mormintele în care a fost luat în considerare doar un singur tip de obiect (39 de morminte). Acestea sunt un fel de accesorii ale înserierii și, la limită, ar putea fi chiar eliminate. Poziția lor în cadrul înserierii este mai laxă (fig. 25a–25b și 26–29; mormintele „dependente” au fost notate cu *). Nu este îngăduit, însă, să se creadă că ele ar putea fi plasate oriunde. Evident, poziția lor depinde de „viața” tipului pe care îl conțin. Se pornește de la ideea că un tip bine definit are în mod normal o viață comensurabilă și destul de scurtă²⁸.

În concluzie, m-am străduit, prin încercări succesive, să ajung la un compromis acceptabil prin intermediul celor trei metode de care am amintit. Examinând rezultatele obținute, se poate spune că atât cele ale stratigrafiei orizontale, cât și cele ale înserierilor sunt compatibile în linii mari, ceea ce reprezintă o situație destul de apropiată de una ideală.

FAZELE NECROPOLEI DE LA PIȘCOLT

Examinând tabelul înserierii mormintelor (fig. 25a–25b) se conturează patru grupări principale, care pot fi socotite ca faze în dezvoltarea cimitirului. Limitele dintre ele, totuși, ar putea fi discutabile. Faptul acesta nu este, totuși, surprinzător, căci evoluția necropolei a fost destul de graduală, iar delimitarea unor „faze” în privința unor complexe închise izvorăște mai degrabă dintr-o abstracție. De aceea, la nevoie, ar putea fi luate în considerare câteva subfaze (orizonturi intermediare) la trecerea de la o grupare la alta.

Prima grupare (faza 1) este caracterizată de prezența următoarelor tipuri (cu prezență exclusivă sau aproape exclusivă): 3 (fig. 3, 19–22, 25a–25b), 26 (fig. 9, 23, 25a–25b) 27 (fig. 9, 23, 25a–25b), 6 (fig. 3, 19–23, 25a–25b), 28 (fig. 17, 23, 25a–25b), 29 (fig. 12, 23, 25a–25b), 30 (fig. 16, 23, 25a–25b), 1 (fig. 3, 19–23, 25a–25b), 2 (fig. 3, 19–23, 25a–25b), 4 (fig. 3, 19–23, 25a–25b), 31 (fig. 16, 23, 25a–25b), 32 (fig. 16, 23, 25a–25b) și 5 (fig. 4, 19–23, 25a–25b). Celelalte tipuri, corespunzătoare acestei grupări, apar cu precădere în cea succesivă.

Cea de-a doua grupare (faza 2) este definită cu precădere de tipurile 35 (fig. 9, 23, 25a–25b), 37 (fig. 11, 23, 25a–25b), 38 (fig. 10, 23, 25a–25b), 7 (fig. 5, 19–23, 25a–25b), 8 (fig. 4, 19–23, 25a–25b), 13 (fig. 4, 19–23, 25a–25b), 40 (fig. 18, 23, 25a–25b), 10 (fig. 5, 19–23, 25a–25b) și 9 (fig. 5, 19–23, 25a–25b). Tipurile 11 (fig. 5, 19–23, 25a–25b), 15 (fig. 6, 19–23, 25a–25b), 41 (fig. 11, 23, 25a–25b) și 46 (fig. 13, 24–25a–25b) au o prezență echilibrată și în gruparea următoare.

²⁸ Astfel de concepte axiomatice sunt prezentate și în partea de teorie a pachetului de programe WINBASP.

Tipul 46, cu slabă prezență chiar la sfârșitul primei grupe și începutul celei de-a patra, este un exemplu negativ, de-altfel, în ceea ce privește distribuția sa în spațiul funerar al cimitirului. Rămâne de presupus că în cazul acestei brățări/verigi, datorită simplității sale evidente, este greu să se deosebească subspecii și, prin urmare, este neexpresivă din punct de vedere cronologic.

Un alt caz, aproape la fel de imprecis, îl reprezintă tipul 41, a cărui apariție e întâmplătoare numai în gruparea a patra. Nămeti a propus două variante ale acestui tip de brățară/verigă de gleznă²⁹, dar, din păcate, pentru că în catalogul inventarelor acestea nu pot fi convenabil deosebite, am fost obligat să le confund. Este totuși probabil, că o separare a tipului, pe criterii care nu pot fi stabilite decât la o examinare directă a pieselor, ar duce la o definiție mai nuanțată a grupărilor de morminte de la Pișcolt. În sfârșit, tipul 39 (fig. 13, 23, 25a–25b), de asemenea o brățară/verigă de gleznă, deși cu o frecvență mai degrabă mică, apare aproape egal în toate grupările. Din nou se remarcă simplitatea sa.

În gruparea a treia (faza 3) predomină tipurile 15, 43 (fig. 14, 23, 25a–25b), 44 (fig. 12, 24–25a–25b), cu apariție exclusivă și 14 (fig. 7, 19–22, 24–25a–25b).

Cel din urmă apare chiar puțin mai frecvent în cea de-a patra grupare (faza 4), care este caracterizată în mod clar de tipurile 49 (fig. 15, 24–25a–25b), 50 (fig. 15, 24–25a–25b), 51 (fig. 12, 24–25a–25b), 23 (fig. 8, 19–22, 24–25a–25b), 52 (fig. 18, 24–25a–25b), 24 (fig. 8, 19–22, 24–25a–25b), 22 (fig. 6, 19–22, 24–25a–25b) și 53 (fig. 18, 24–25a–25b). Ultimele șase tipuri sunt prezente doar în gruparea finală.

În tabelul de înscriere bazat numai pe mărturia fibulelor (fig. 19–22) se desprind de asemenea patru grupări (I–IV) care, în linii mari, corespund celor prezentate anterior (cifrele din tabel – fig. 20 – reprezintă numărul pieselor de același fel dintr-un mormânt). Mai mult, grupările care se detașează sunt mai nete, dar, în mod firesc, numărul complexelor luate în discuție este vădit mai restrâns (37 de cazuri). În principiu, constatările acestea subliniază faptul că într-adevăr fibulele pot fi investite cu un rol privilegiat în privința cronologiei relative a cimitirului.

Prima grupare (I) a tipurilor de fibule (fig. 20) este individualizată de tipurile 1, 2, 3, 4 și 5, iar cea de-a doua (II) de 7, dar în special de tipurile 8 și 9. Tipul 11 este comun și grupării a treia (III) în care cele mai reprezentative sunt tipurile 13 și 15, în timp ce 14 apare și la începutul grupării a patra (IV). La rândul său aceasta se detașează de celelalte prin prezența tipurilor 22, 23 și 24. Comparând cele două tabele de înscriere (fig. 20, 25a–25b), se poate constata că poziția și gruparea tipurilor de fibule nu diferă

²⁹ I. Nămeti, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 125, fig. 4/3a, 3b.

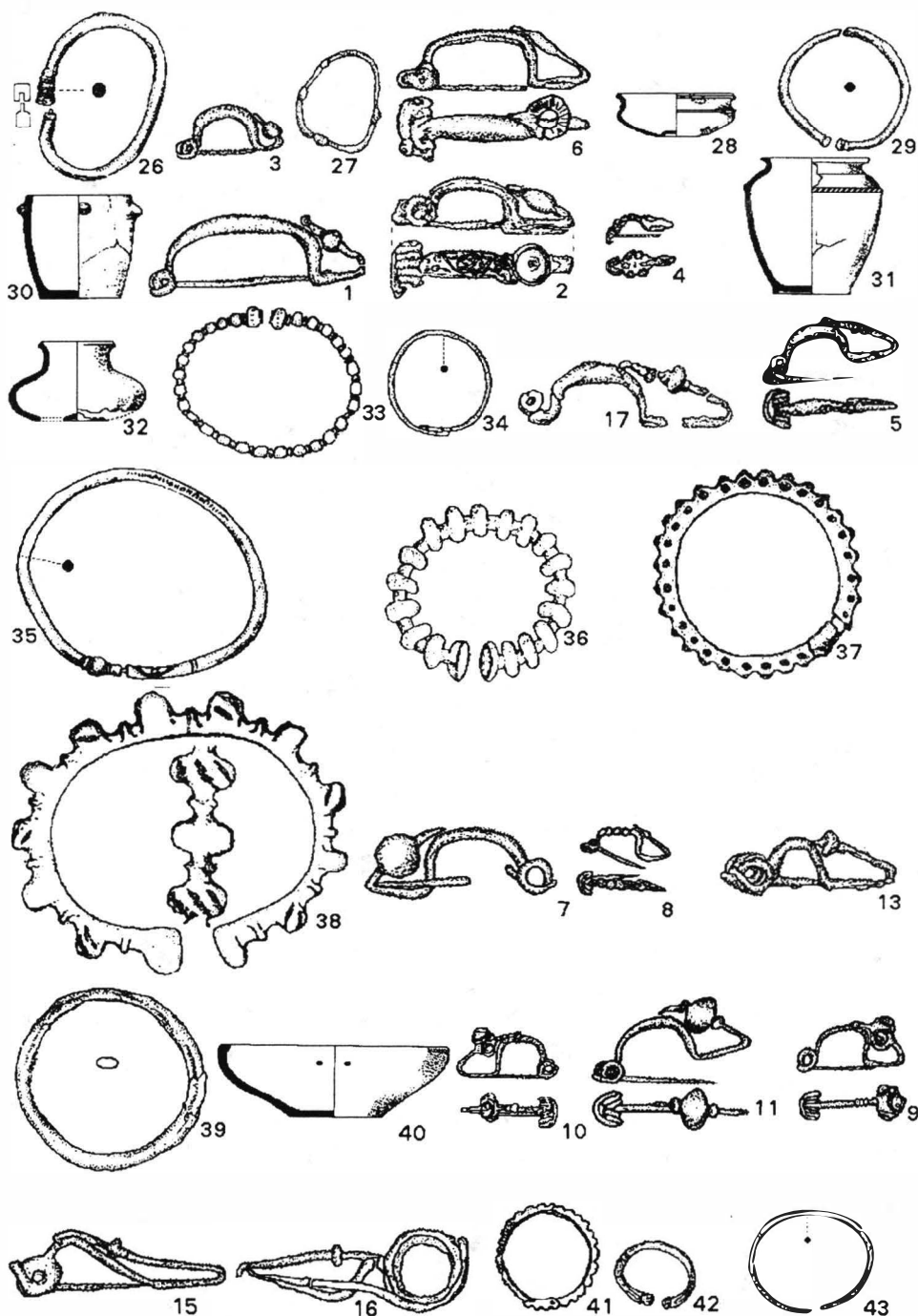

Fig. 23. Pișcolt. Tipurile de obiecte care apar în tabelul general de inseriere a mormintelor (în ordinea din fig. 25a–25b).

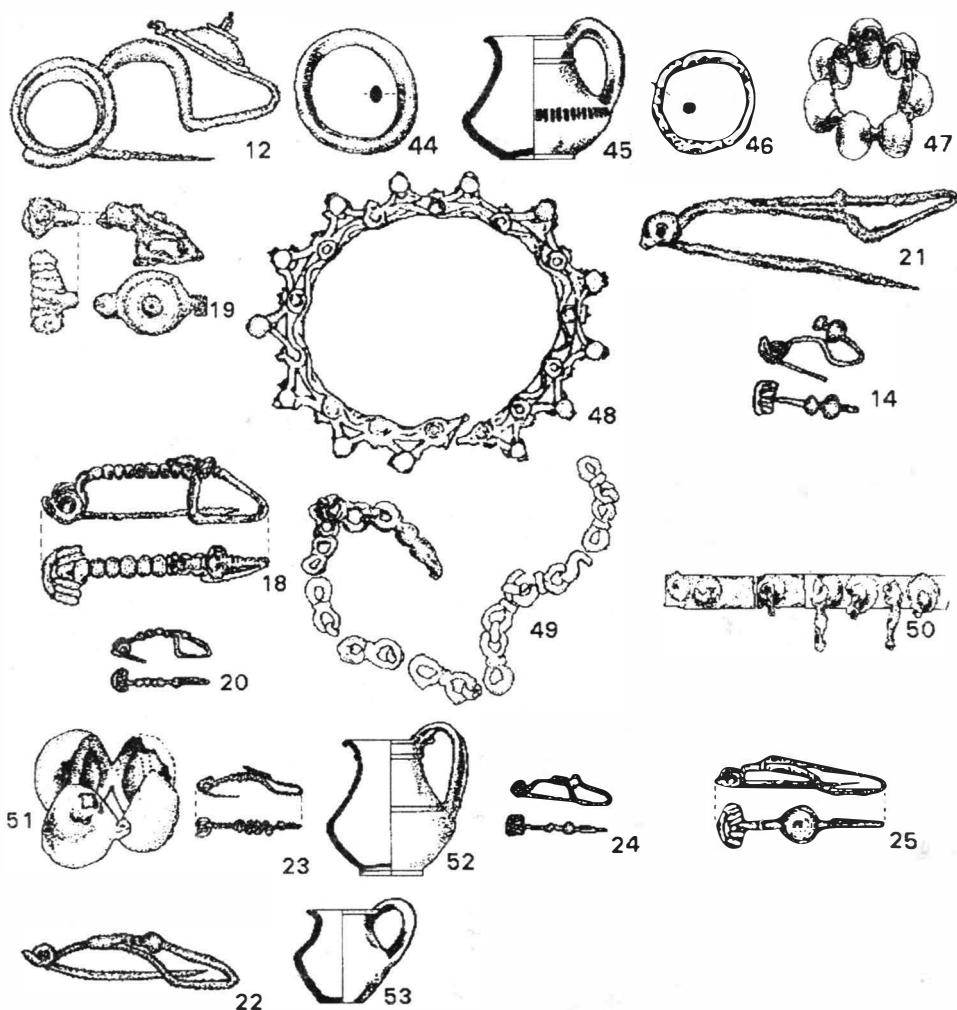

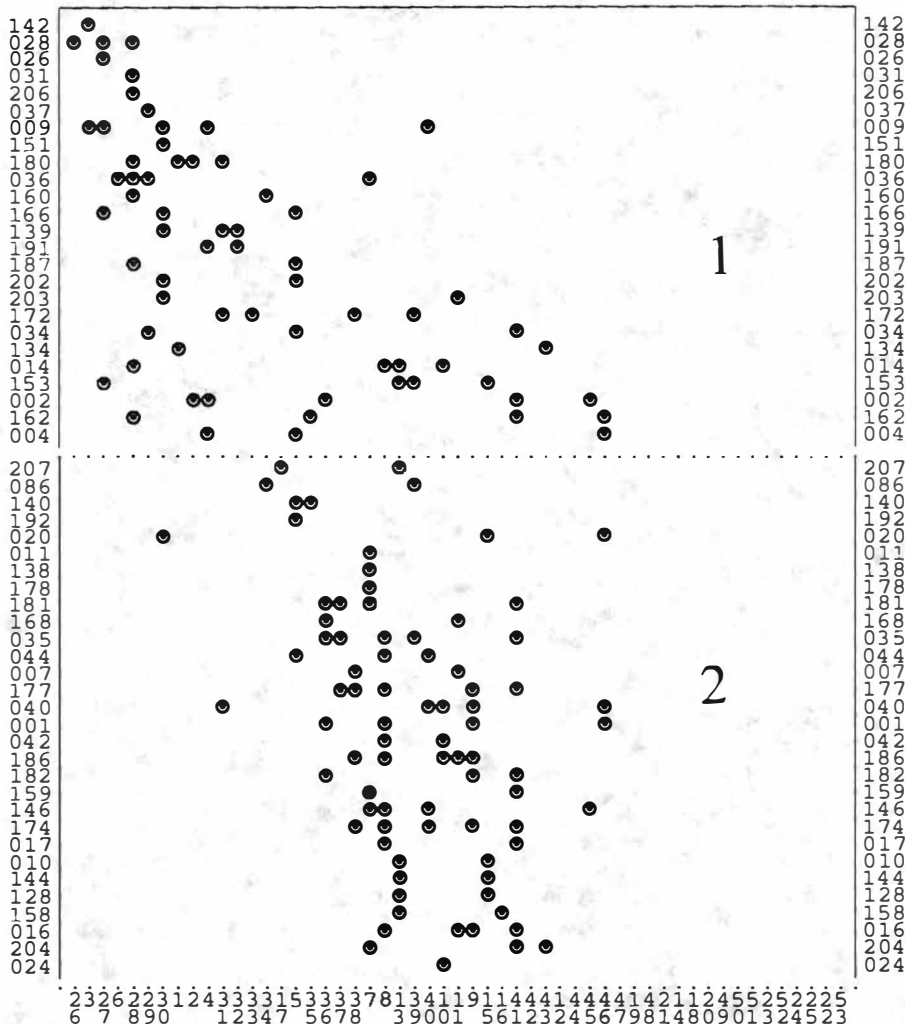
Fig. 24. Pișcolt. Tipurile de obiecte care apar în tabelul general de înscriere a mormintelor (în ordinea din fig. 25a-25b).

considerabil. De asemenea, compararea cartării complexelor închise, grupate potrivit evidențelor celor două tabele de înscriere, duce la aceeași concluzie, cu diferența normală că în fig. 22 numărul complexelor cartate, fiind categoric mai mic, imaginea e mai puțin sugestivă.

Este adevărat, poziția anumitor morminte în tabele nu mai corespunde întocmai (dacă s-ar porni de la ideea că gruparea întâi din fig. 20 este echivalentă primeia din fig. 25a), dar deplasările lor nu au avut loc la distanțe prea mari. Aceasta înseamnă, mai degrabă, că alte elemente din inventarul funerar (bineînțeles nu o fibulă) tind să „învechească” sau să „înnoiască” respectivele complexe funerare.

final.def
Input Correlation: -0.2999 Output Correlation: 0.8977 % Variance:
4.7698

23262231243333315333337813411911444414444142112455252225
6 7 890 12347 5678 39001 5612324567981480901324523

a

Fig. 25a-b. Pișcolt. Tabel de inseriere a mormintelor; v. fig. 23-24.

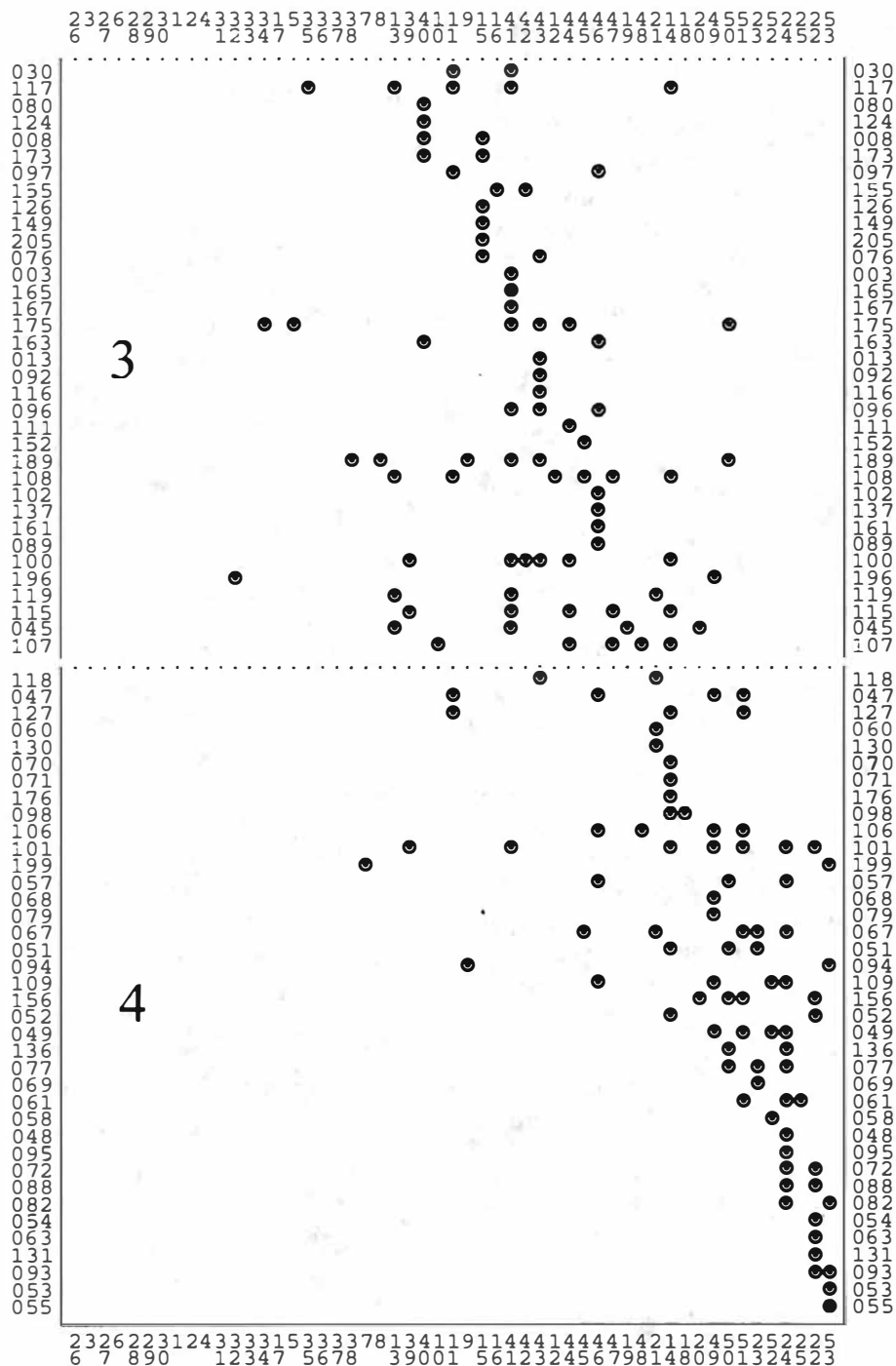

Fig. 25 b.

CARTAREA FAZELOR NECROPOLEI

Németi și-a dat seama că în cazul cimitirului de la Pișcolt se poate vorbi despre o deplasare pe plan a fazelor³⁰. De altfel, pe baza acestei concluzii a și încadrat un număr de 76 de morminte din punct de vedere cronologic, exclusiv pe baza indiciilor de stratigrafie orizontală³¹. Procedeu acesta poate fi, însă, destul de înșelător, întrucât, confruntând planurile publicate ale cimitirului, se observă (potrivit ideilor autorului) o suprapunere a arealelor funerare ale diferitelor faze. Cu alte cuvinte, nu în toate cazurile se poate lua drept ghid pentru încadrarea cronologică a unui mormânt poziția sa în spațiu.

Urmărind fig. 22 (cartarea grupelor combinațiilor de fibule în morminte „diagnostic”), se poate observa deja pe planul cimitirului de la Pișcolt o delimitare precum și o deplasare a zonelor funerare, chiar dacă ele par destul de sărăcicioase. Această constatare este coroborată de situațiile pe care le înfățișează fig. 26–29 (cartarea atât a mormintelor „diagnostic” cât și a celor „dependente”, în funcție de toate tipurile de obiecte luate în considerare). De data aceasta, însă, logica dezvoltării cimitirului devine mult mai clară, în ciuda faptului că pot fi întrevăzute anumite *neregularități* ale acestui proces. Cauzele acestora sunt destul de greu de evidențiat pe baza unui demers ca cel de față, orientat cu precădere asupra discriminării fazelor obiectivului. Totuși, câteva explicații probabile ar fi: imperfecțiuni ale tipologiei luate în considerare (menționam mai sus incertitudinea, în anumite cazuri, a atribuirii unor piese unui tip anume sau imposibilitatea deciderii în privința „spargerii” unor tipuri), existența unor grupări de morminte amenajate pe criterii familiale, sociale sau ținând de practici religioase și de cult (vezi mai jos), ori chiar ștergerea fortuită sau intenționată a semnelor de demarcare a unor morminte³².

În zona centrală și nordică a spațiului necropolei se constată o distribuție mai difuză a mormintelor față de grupările rezultate pe baza înșirării. Cu toate acestea, în ciuda faptului că nu se detașează niște limite clare între faze, poziția complexelor funerare ale fiecărei grupări indică cel puțin niște tendințe inteligibile.

Pentru *prima fază* (1) a necropolei concentrarea cea mai evidentă de morminte se amplasează în porțiunea centrală și în special central-vestică a principalului areal funerar³³. Poziția aceasta corespunde, de altfel, aproximativ

³⁰ Autorul cercetărilor arheologice de la Pișcolt a ajuns la concluzia că există patru orizonturi funerare (notate de la I la IV și prezentate ca atare în catalogul mormintelor; prezentarea orizonturilor este reluată în Thraco-Dacica 14, 1993, p. 122, 128, fig. 8).

³¹ *Ibidem*, p. 122, n. 15.

³² *Idem*, Thraco-Dacica 13, 1992, p. 97, fig. 27. În toată necropola este un singur caz când două complexe funerare se suprapun (parțial).

³³ Cf. cartarea fazelor propuse de Németi (fig. 2) pentru cimitirul de la Pișcolt; Németi, Thraco-Dacica 9, 1988, p. 51, fig. 1; Thraco-Dacica 10, 1989, p. 76, (planul necropolei); Thraco-Dacica 13, 1992, p. 60, fig. 2.

chiar centrului dunei. Este destul de logic ca începuturile necropolei să fie legate de poziția respectivă. Restul mormintelor din faza întâi, se dispun ca într-un arc de cerc către limitele central-nordice a spațiului funerar, de parcă s-ar fi urmărit o delimitare intenționată a acestuia (fig. 26).

În *faza a doua* (2) a evoluției cimitirului de la Pișcolt se decelează în aria centrală o tendință de distribuire a mormintelor mai către est. În extremitatea nord-vestică apare limpede un șir de alte patru complexe funerare, în vreme ce începe și o utilizare sporadică a arealului sud-vestic (fig. 27). Judecând după răspândirea mormintelor din primele două faze, se poate deduce aproape sigur că acele complexe funerare care s-au pierdut în urma progreselor exploataării de nisip de pe laturile nordică și estică ale dunei făceau parte din etapele timpurii ale cimitirului.

În mod excepțional, totuși, nu este exclus să fi fost distrus și un număr nesemnificativ de morminte încadrabile în *cea de-a treia fază* (3). În privința acesteia, care, din punct de vedere spațial este cea mai extinsă (fig. 28), se observă în zona central-sudică un grup de morminte care au fost amenajate între cele atribuibile fazelor anterioare. În ansamblu, însă, este limpede tendința de ocupare a spațiilor dinspre sud și în special sud-vest, unde se conturează o aglomerare compactă în chiar centrul celei de-a doua zone funerare principale. Aici se află un mormânt (M. 108), care merită o măcar o remarcă fugitivă, datorită faptului că este singurul din toată necropola, în care s-a depus în cinstea defunctei, un car³⁴.

În sfârșit, în cazul *celeia de-a patra faze* (4) distribuirea mormintelor devine foarte limpede, în arealul sud-vestic al necropolei (fig. 29). Se remarcă faptul că, din cauza ocupării în faza precedentă a centrului arealului respectiv, complexele funerare din faza a patra se împrăștie circular față de acesta. De asemenea, alte trei morminte sunt prezente periferic în arealul funerar central (spre comparație fig. 30, cartarea mormintelor potrivit orizonturilor stabilite de Némethi)³⁵.

În ansamblu, din punct de vedere al evoluției spațiale a necropolei de la Pișcolt, se poate vorbi de o tendință de dezvoltare combinată. Pentru primele

³⁴ Idem, *Thraco-Dacica* 13, 1992., p. 82, fig. 17–19. Inventarul mormântului este tipic feminin. Autorul săpăturilor pare să nu fi sesizat prezența în groapa sepulcrală a resturilor carului, deși a observat distribuirea unei cantități frapante de piese metalice în trei grămăjoare la adâncimea de 1,35 m, pe când restul inventarului s-a aflat pe fundul gropii, situat la 1,75 m. Aflăm că unele dintre frânturile pieselor mai aveau încă întipărite urme de lemn. Oricum, însă, o bună parte din resturile găsite la adâncimea de 1,35 m fac parte în mod neîndoielnic din setul celor obișnuite în construcția și utilizarea carelor celtice (de pildă piesele 25–26, 28–38 din fig. 19), după cum ne arată cele păstrate în condiții mai fericite. Inventarul mormântului cuprinde și un torques emailat, specific mai cu seamă bazinului superior al Rinului, care se datează, potrivit unor cercetări recente, în fazele Latène B₂, dar chiar și C₁ (F. Müller, *Die frühlatènezeitlichen Scheibenhalssringe*, Mainz am Rhein 1989).

³⁵ Némethi, *Thraco-Dacica* 14, 1993, fig. 8.

Faza 1

- 1 incineratie in groapă
 2 incineratie in urnă
 3 inhumatie
 4 rit nedeterminabil

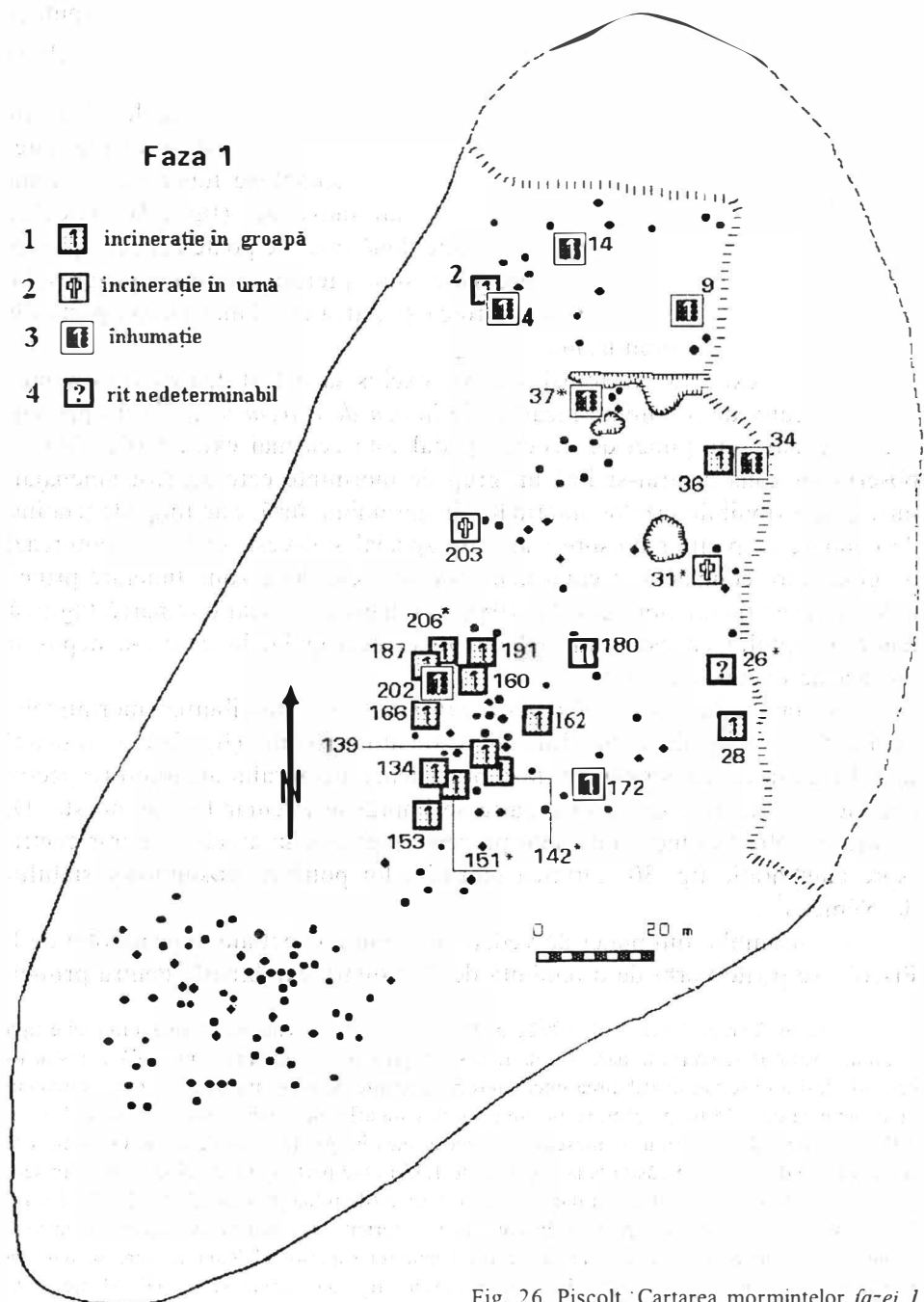

Fig. 26. Pișcolt. Cartarea mormintelor fazei 1.

Faza 2

- 1 incinerare în groapă
 2 incinerare în urnă
 3 înhumare
 4 rit nedeterminabil

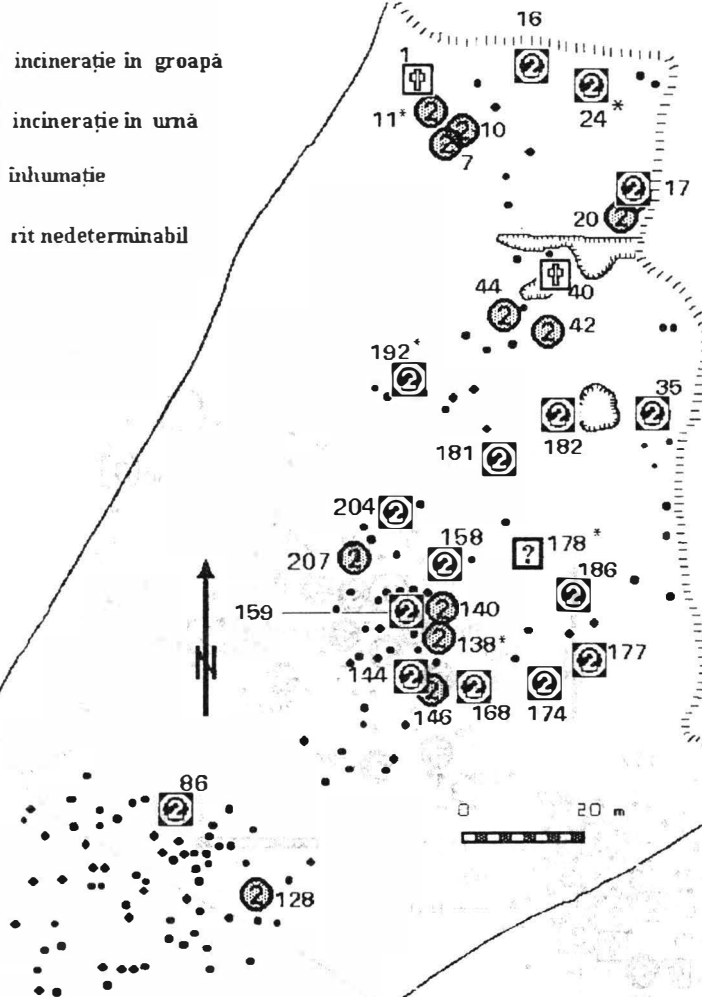

Fig. 27. Pișcolt. Cartarea mormintelor fazei 2.

Faza 3

- 1 incinerare în groapă
 2 incinerare în urnă
 3 înhumare

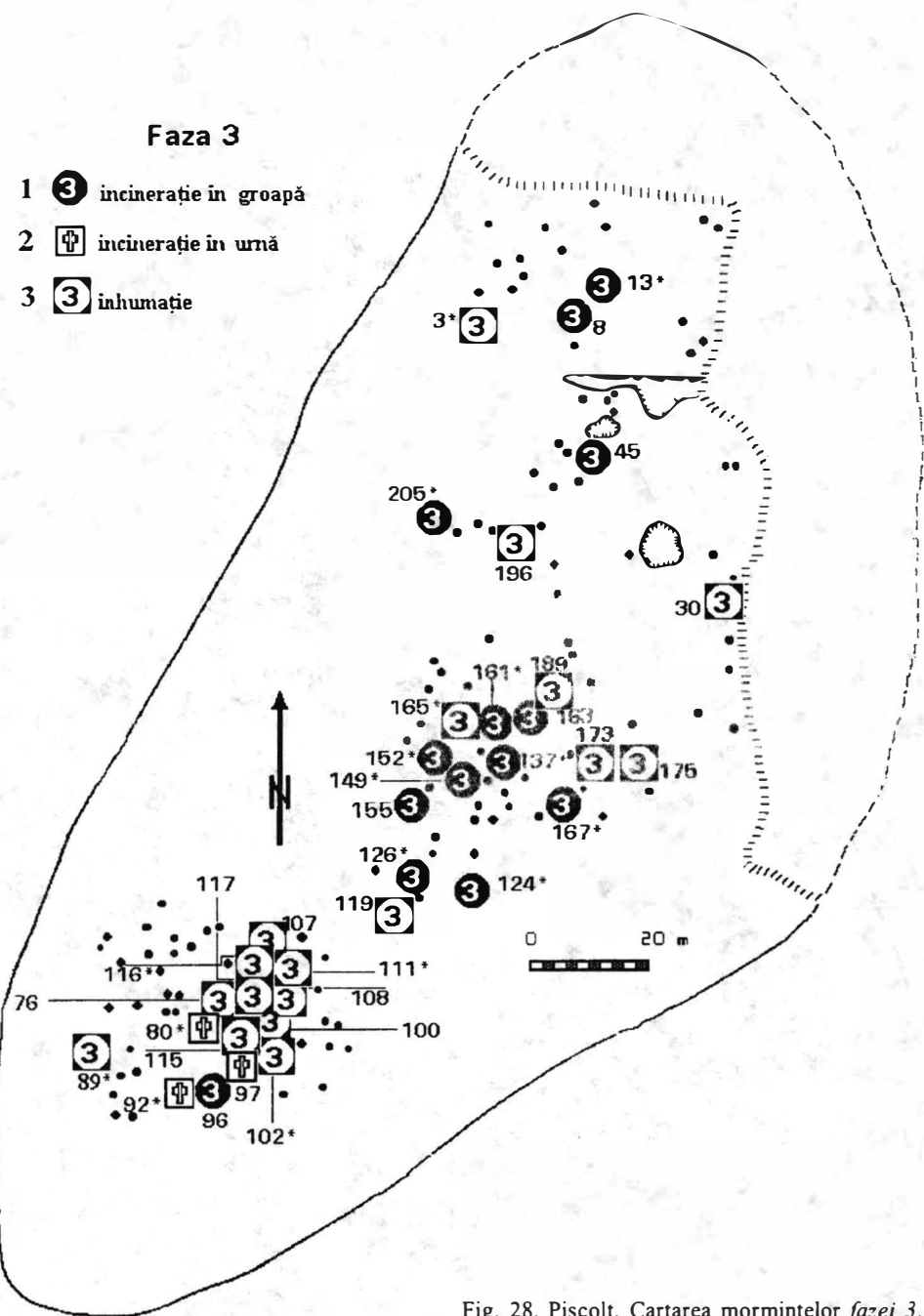

Fig. 28. Pișcolt. Cartarea mormintelor fazei 3.

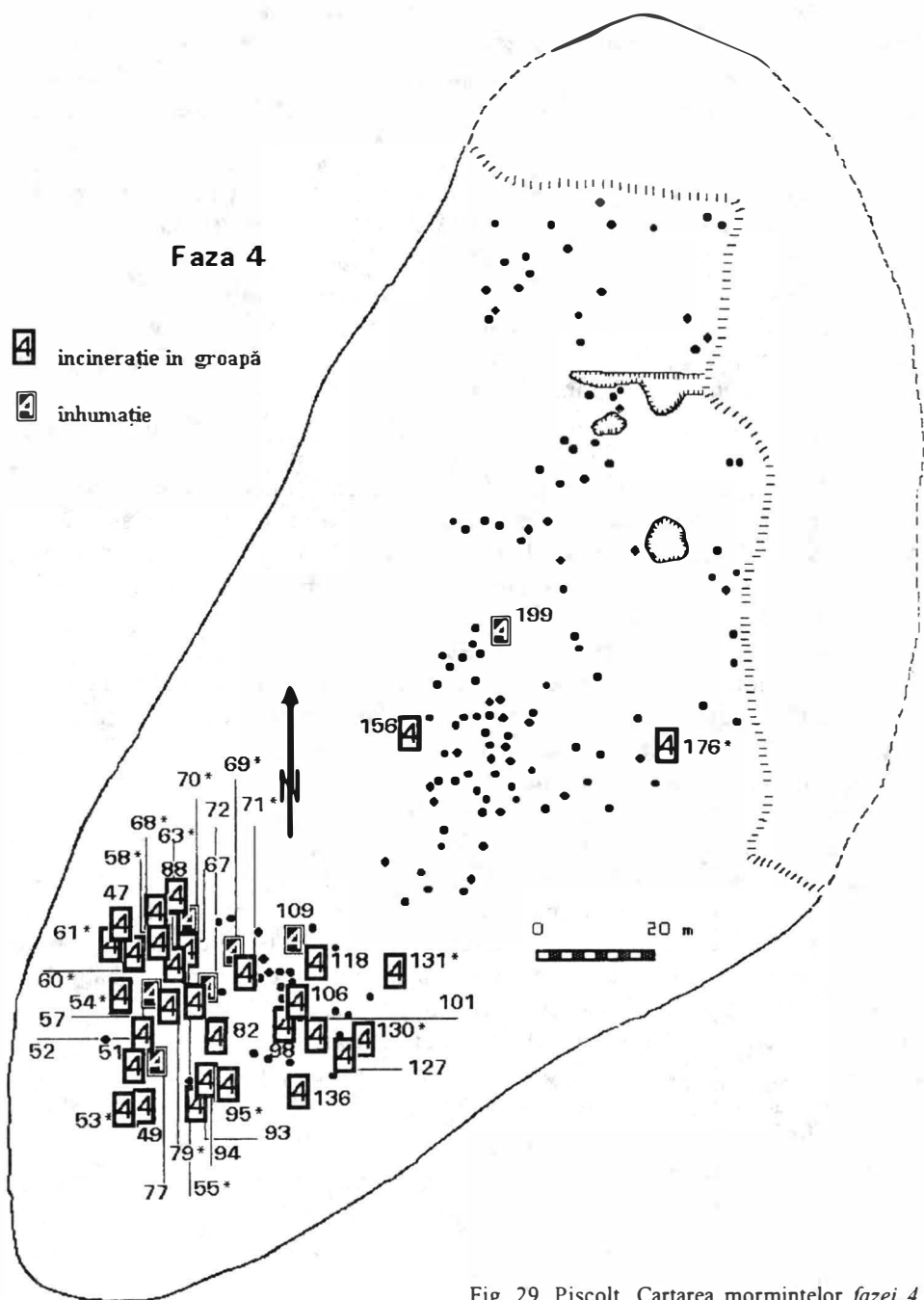

Fig. 29. Pișcolt. Cartarea mormintelor fazei 4.

trei faze poate fi postulată o distribuție atât circulară cât și liniară, câtă vreme fazei a patra îi corespunde o răspândire exclusiv circulară față de cea anterioară. Potrivit evidențelor se poate considera că la Pișcolt se întâlnește o a treia schemă de bază (sau una intermediară) de organizare a unui cimitir Latène, îmbinând evoluția liniară cu cea concentrică, față de cele două stabilite de W. Stöckli³⁶.

CORESPONDENȚA FAZELOR NECROPOLEI DE LA PIȘCOLT CU CRONOLOGIA RELATIVĂ CENTRAL-EUROPEANĂ

În această privință Némethi, urmărind tipurile cuprinse în orizonturile cronologice pe care le-a propus, a stabilit următoarele corespondențe³⁷:

Pișcolt I = Latène B₁-B₂ – Krämer.

Pișcolt II = Latène B₂ – Krämer / B_{2a} – Waldhauser.

Pișcolt III = Latène B₂ – Krämer / C₁ – Polenz / B_{2b} – Waldhauser.

Pișcolt IV = Latène C₁ – Polenz / C_{1a} – Waldhauser.

Echivalențele acestea sunt după părerea mea valide și ele se pot extinde și asupra fazelor rezultate în urma analizei combinatorii și de stratigrafie orizontală din cuprinsul contribuției de față. Diferențele existente între concluziile avansate de Némethi și ale mele se referă în mod direct la încadrarea unor morminte într-o fază sau alta ori la ordinea ipotetică în care au avut loc înmormântările (tab. 1 și fig. 26–29, 30).

Uneori, între propunerile de încadrare a unor morminte, se observă deosebiri mari, „distanța” dintre ele fiind de două faze. Cum cimitirul de la Pișcolt a durat circa 150/200 de ani, „distanța” de care vorbeam ar putea însemna 50/100 de ani, adică o diferență de două-trei generații. De bună seamă, de aici apar și deosebiri sesizabile în privința delimitării în spațiu a fazelor.

Se remarcă faptul că în ultima fază a evoluției necropolei de la Pișcolt nu se află fosile directe caracteristice în mod limpede fazei Latène C₂, definite în spațiul central-european³⁸. Totuși, mai cu seamă tipurile 22 și 24 par să anunțe trecerea către următoarea fază majoră. Cu alte cuvinte, limita finală a înmormântărilor din cimitir se va fi situat, cu o bună probabilitate, către sfârșitul fazei C₁ și la trecerea dintre fazele C₁/C₂. De altminteri, civilizației celtice de pe teritoriul de astăzi al României îi lipsește, după cum bine se știe, faza dezvoltării oppidane, ceea ce ar putea reprezenta un alt indiciu deductiv în sprijinul acestei idei.

O ultimă remarcă se poate face asupra biritualismului neîntrerupt practicat în necropola de la Pișcolt, de la prima și până la ultima din fazele propuse.

³⁶ Stöckli, *op. cit.* (supra n. 25–26), p. 14.

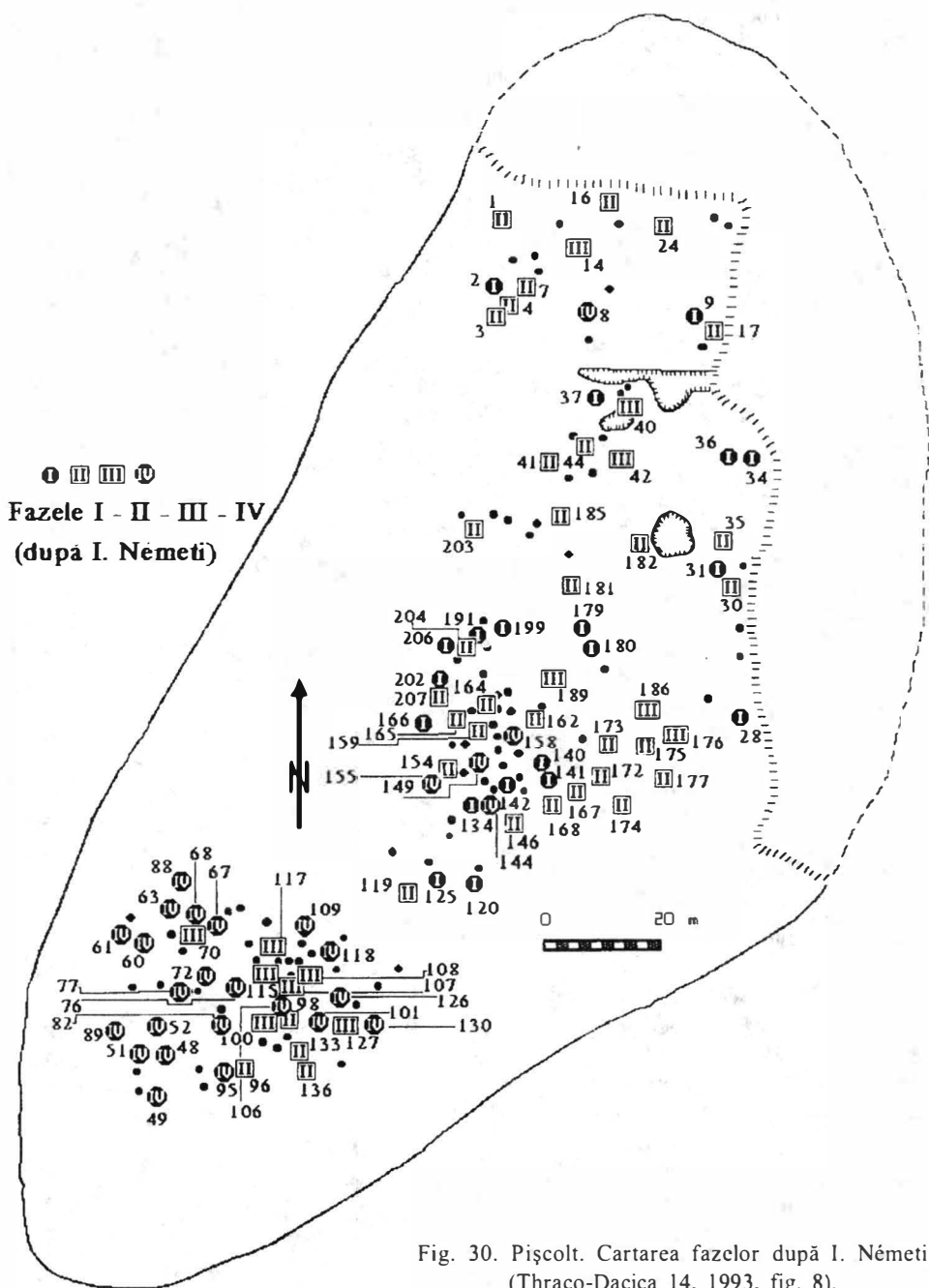
³⁷ Némethi, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 122, 128.

³⁸ H. Polenz, *Mittel- und spätlatènezeitliche Brandgräber aus Dietzenbach, Landkreis Offenbach am Main*, Studien und Forschungen 4, 1971, fig. 58–59; idem, *BayerVbl* 47, 1982, p. 27–222.

Tabelul nr. 1

Pișcolt. Tabel comparativ al fazelor cimitirului de la Pișcolt (I. N. = I. Némethi; V. Z. = Vlad V. Zirra; caractere grase = morminte încadrate de ambii autori în aceeași fază, ● = incinerare în groapă; # înhumare; ☩ incinerare în urnă)

I.N.	V.Z.	I.N.	V.Z.	I.N.	V.Z.	I.N.	V.Z.
Faza I	Faza 1	Faza II	Faza 2	Faza III	Faza 3	Faza IV	Faza 4
2 ●	2 ●	1 ☩	1 ☩	14 #	3 #	8 ●	47 ●
9 #	4 #	3 #	7 ●	40 ☩	8 ●	48 ●	48 ●
28 ●	9 #	4 #	10 ●	42 ●	13 ●	49 ●	49 ●
31 ☩	14 #	7 ●	11 ●?	70 #	30 #	51 ●	51 ●
34 #	26 ?	16 #	16 #	100 #	45 ●	52 ●	52 ●
36 ●	28 ●	17 #	17 #	107 #	76 #	60 ●	53 ●
37 #	31 ☩	24 #	20 ●	108 #	80 ☩	61 ●	54 ●
120 ●	34 #	30 #	24 #	115 #	89 #	63 ●	55 ●
125 #	36 ●	35 #	35 #	117 #	92 ☩	67 ●	57 #
134 ●	37 #	41 ●	40 ☩	127 ●	96 ●	68 ●	58 ●
140 ●	134 ●	44 ●	42 ●	176 ●	97 ☩	72 #	60 ●
141 ●	139 ●	96 ●	44 ●	186 #	100 #	76 #	61 ●
142 ●	142 ●	98 ●	86 #	189 #	102 #	77 #	63 ●
166 ●	151 ●	119 #	128 ●		107 #	82 ●	67 ●
179 #	153 ●	133 ●	138 ●?		108 #	88 ●	68 ●
180 ●	160 ●	136 ●	140 ●		111 #	89 #	69 #
191 ●	162 ●	146 ●	144 #		115 #	95 ●	70 #
199 #	166 ●	154 ●	146 ●		116 #	101 ●	71 ●
202 #	172 #	159 #	158 #		117 #	106 ●	72 #
206 ●	180 ●	162 ●	159 #		119 #	109 #	77 #
	187 ●	164 #	168 #		124 ●	118 ●	79 ●
	191 ●	165 #	174 #		126 ●	126 ●	82 ●
	202 #	167 ●	177 #		137 ●	130 ●	88 ●
	203 ☩	168 #	178 ?		149 ●	144 #	93 ●
	206 ●	172 #	181 #		152 ●	149 ●	94 ●
		173 #	182 #		155 ●	155 ●	95 ●
		174 #	186 #		161 ●	158 #	98 ●
		175 #	192 #		163 ●		101 ●
		177 #	204 #		165 #		106 ●
		181 #	207 ●		167 ●		109 #
		182 #			173 #		118 ●
		185 #			175 #		127 ●
		203 ☩			18 #		130 ●
		204 #			196 #		131 ●
		207 ●			205 ●		136 ●
							156 ●
							176 ●
							199 #

Se poate observa că, în ansamblu, numărul de indivizi incinerati în groapă sau înhumați este echilibrat, pe când mormintele de incinerare în urnă sunt vădit mai puține. Potrivit autorului săpăturilor, celor 75 de morminte de înhumație li se pot adăuga cu circumspecție altele două, în vreme ce celor 85 de morminte de incinerare în groapă le-ar mai putea fi alăturate altele șapte. Ar mai fi, de asemenea, un complex funerar de incinerare în urnă³⁹, pe lângă cele 13 sigure. În tab. 1 și fig. 31 s-a ținut seama de aceste probabilități⁴⁰.

Examinarea atentă a distribuirii mormintelor cu obiceiuri funerare diferite argumentează existența, în cadrul comunității de la Pișcolt, a unui alt criteriu de ocupare a zonei funerare, afară de cel al limitelor spațiului propriu-zis. E vorba, în mod absolut evident, de o *segregare a complexelor funerare în funcție de ritul și ritualul practicate* (fig. 26–29, 31). Cred că în cimitirul de la Pișcolt este indiscutabilă tendința, aparent independent de factorul timp, a unei luări distincte în posesie a spațiului funerar de către practicanții diferitelor rituri și ritualuri. Astfel, schematizând situația până la limită, s-ar putea vorbi chiar de existența a trei necropole deosebite și simultane, fiecare dintre ele aparținând câte unui grup funerar cu evoluția sa proprie: incinerati în groapă, incinerati în urnă, înhumați. Se constată, însă, că piesele care fac parte din inventarele atât ale incineratiilor (în groapă sau urnă) cât și ale înhumaților sunt în fiecare fază asemănătoare sau identice, încât o înscriere a complexelor funerare, pornind de la criteriul ritului sau ritualului, nu ar fi justificată. În schimb, există diferențe sesizabile în privința modului de depunere a obiectelor de inventar. De pildă, deformarea rituală a spadelor se înregistrează doar în mormintele de incinerare în groapă⁴¹.

O explicație sigură pentru segregarea monumentelor funerare este greu de avansat, dar ea depinde, foarte probabil, de existența unor structuri deosebite în însăși viața de zi cu zi a comunității, ceea ce presupune, totodată, prezența unor clivaje în interiorul acesteia. E vorba, destul de probabil, de o identitate specifică pe care fiecare din cele trei grupuri și-o asumă și caută să și-o păstreze de-a lungul succesiunii generațiilor. În mod normal nu s-ar putea susține o diferențiere a acestor structuri pe criterii economice, de bunăstare, căci, atât în rândul incineratiilor în groapă, cât și în rândul înhumaților se găsesc atât morminte cu inventar bogat, cât și morminte cu inventar minim. Oricum, între averea pe care o deținea un defunct și cantitatea sau calitatea inventarului său funerar nu se poate demonstra întotdeauna o relație direct proporțională. Este drept totuși, că, în ansamblu, inventarele incineratiilor în groapă sunt mai bine reprezentate⁴², în vreme ce inventarele incineratiilor în

³⁹ Némethi, *Thraco-Dacica* 14, 1993, p. 117.

⁴⁰ În fig. 31, poziția mormântului 62, care nu apare pe nici unul din planurile de situație publicate de Némethi, este „reconstituită”, ținând seama că în imediata sa vecinătate se află complexele funerare cu numerele alăturate.

⁴¹ Némethi, *op. cit.*, p. 119.

⁴² *Ibidem*, p. 119–120.

- 1 incineratie în groapă
 2 incineratie în urnă
 3 înhumatie
 4 rit nedeterminabil

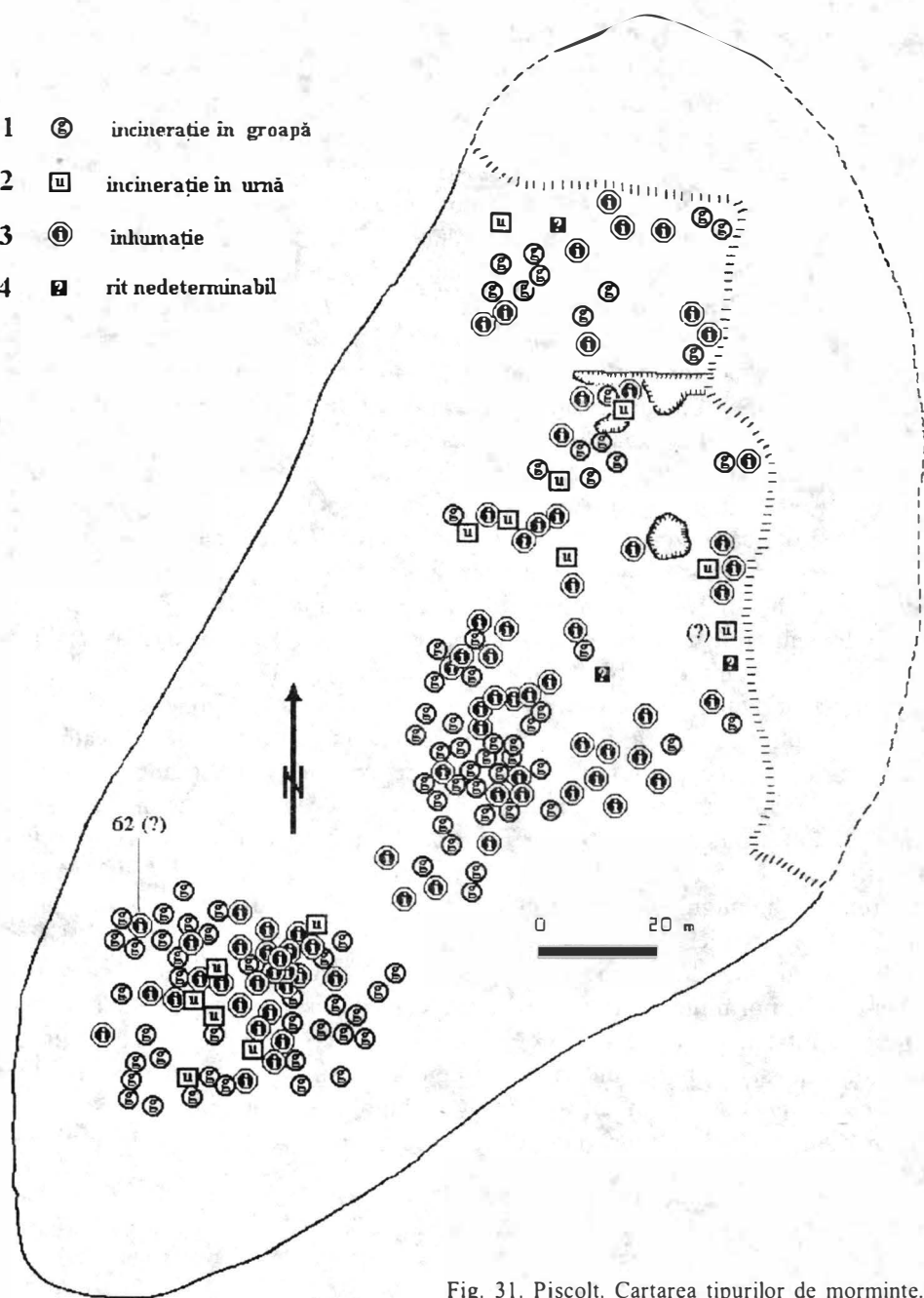

Fig. 31. Pișcolt. Cartarea tipurilor de morminte.

urnă sunt mai degrabă sobre. Ar rămâne atunci de crezut că structura care se manifestă diferit din punct de vedere funerar este familia, clanul, cu inerția sa în ceea ce privește aderența la anumite credințe, convingeri religioase și practici de cult? Ar fi posibil...

O altă chestiune interesantă care se poate discuta cu privire la segregarea mormintelor cu rituri și ritualuri comune (înmormântarea între „ai săi”) în necropola de la Pișcolt este cea a „excepțiilor” segregării funerare. Se observă mai multe ocazii în care într-o zonă clar dominată de un anumit rit sau ritual apare un „străin” din punct de vedere al expresiei funerare (spre exemplu: fig. 26, M. 202, – înhumație; M. 2, – incinerare în groapă; fig. 28, M. 165, – înhumație; M. 96, – incinerare în groapă; fig. 31, M. 62, – înhumație, dacă amplasarea propusă ar fi corectă, etc.). Bănuiesc că asemenea excepții (cu caracter de complementaritate față de regulă) nu sunt întâmplătoare, cu atât mai mult cu cât ele se pot remarca în lăuntru unei faze ori alteia din cimitirul de la Pișcolt, ci ar putea fi interpretate mai degrabă ca un indiciu al faptului că diferitele structuri familiale nu sunt complet închise față de cele care se manifestă diferit din punct de vedere funerar. Într-un sens mai larg ar fi, poate, un indiciu de exogamie.

Demnă de urmărit este și „curșa” dintre practicanții diferitelor rituri și ritualuri funerare de la Pișcolt, pentru luarea în posesie a suprafeței dunei care a servit drept cimitir (fig. 26–29). S-ar putea crede că avem de-a face cu un gen de „pendulare” pentru asigurarea unui spațiu funerar mai întins. În prima fază (fig. 26), incinerării în groapă domină clar partea sudică a primei zone principale de înmormântare, pe când înhumații ocupă cu precădere partea ei nordică. Incinerării în urnă își află loc între cele două grupuri majore. În faza a doua (fig. 27) în partea sudică a primei zone principale de înmormântare predomină acum înhumații, în schimb incinerării în groapă „atacă” partea nordică. În faza a treia (fig. 28) incinerării în groapă revin hotărât în sudul primei zone principale de înmormântare, unde înhumații își păstrează la rândul lor partea periferică. Tot aceștia din urmă sunt cei care pătrund într-un monom cu deosebire bine delimitat în cea de-a doua zonă principală de înmormântare. La limita sud-vestică a acestuia se grupează trei morminte de incinerare în urnă. În faza a patra (fig. 29) cele câteva morminte de înhumație care mai apar caută să-și păstreze perimetrul câștigat în faza anterioară. Radial față de acestea se dispun complexe de incinerare în groapă. În această ultima fază se constată dispariția incinerării în urnă și declinul vădit al înhumației față de incinerarea în groapă, care este de mai mult de patru ori mai numeroasă.

Referitor la situația anterior descrisă, este necesară o precizare. Comentariul s-a referit numai la complexe funerare care, pe baza tipologiei utilizate, sunt încadrabile pe faze. Ele reprezintă ceva mai mult de 2/3 din numărul total

de morminte ale cimitirului (128 din 185)⁴³. Dar, privind distribuția pe faze ale riturilor și ritualurilor se întâlnește următoarea situație:

Tabelul nr. 2

Statistica riturilor și ritualurilor în mormintele încadrabile pe faze

	Incinerare în groapă	Incinerare în urnă	Înhumație
Faza 1	15	2	7
Faza 2	11	2	16
Faza 3	14	3	18
Faza 4	31	0	7
Total	71 (din 90) = 78,8%	7 (din 14) = 50%	48 (din 77) = 62,3%

Se observă că mormintele de incinerare în groapă sunt acelea care, datorită inventarului lor mai expresiv (în general mai bogat), se supun mai ușor unei clasificări cronologice, pe când mormintele de înhumație sau de incinerare în urnă sunt mai puțin apte pentru o asemenea întreprindere. În consecință, raporturile numerice între diferitele rituri și ritualuri de înmormântare pentru fiecare fază pot fi la un moment dat specioase.

Distribuirea generală a riturilor și ritualurilor pe planul cimitirului de la Pișcolt (fig. 30), cât și răspândirea lor pe faze explică în bună parte *neregularitățile* în procesul dezvoltării cronologice.

În ansamblu, cunoașterea ritului și ritualului funerar nu oferă în sine indicii discriminatorii suficiente, referitoare la o ipotetică încadrare cronologică și descurajează în mod clar avansarea unor concluzii ferme privitoare la atribuirea etnică a mormintelor.

BEITRÄGE ZUR RELATIVEN CHRONOLOGIE DES GRÄBERFELDES VON PIȘCOLT.

KOMBINATIONSSSTATISTISCHE ANALYSE UND HORIZONTALE STRATIGRAPHIE

ZUSAMMENFASSUNG

Von 1988 bis 1993 hat I. Némethi¹ die Ergebnisse seiner Ausgrabungen im Gräberfeld von Pișcolt (jud. Satu Mare) publiziert. Durch seine 185

⁴³ *Ibidem*, p. 117. Cifrele din paranteze la rubrica „total” din tab. 2 se bazează pe mărturia autorului săpăturilor: 90 de morminte de incinerare în groapă, din care 7 nesigure; 77 de morminte de înhumație, din care 2 nesigure; 14 morminte de incinerare în urnă, din care 1 nesigur. Rezultă că, din cele 185 de complexe funerare Latène, 4 nu sunt determinabile în privința ritului și ritualului de înmormântare. Totuși 2 din ele, datorită inventarului recuperat, pot fi încadrate pe faze (M. 26 și 178).

ausgegrabenen Gräber (plus 10 bis 20 die durch moderne Interventionen zerstört wurden) sowie durch den verhältnismäßigen Reichtum seiner Grabfunde nimmt das keltische birituelle Gräberfeld von Pişcolt (75 Körpergräber, 83 Brandgrubengräber, 13 Urnengräber, wobei für die 14 übrigen Gräber der Grabritus wegen der Zerstörungen unbestimmbar bleibt³) den ersten Platz unter den in Rumänien, ja sogar eine führende Stellung unter den im gesamten Europa veröffentlichten Gräberfeldern ein. Die bedeutende Reihe sicherer Grabfundverbände, welche durch die Erforschung des Gräberfeldes zur Verfügung gestellt wurde, liefert die Voraussetzung eines Versuchs, die relative Chronologie des Eindringens und des Fortbestehens der Kelten auf dem Gebiete des heutigen Rumänien festzustellen. Früher hätte ein solcher Versuch wegen der beträchtlichen Zerstörungen, die die bekannten keltischen Gräberfelder gelitten haben und der öfters unsicheren Fundumstände⁷⁻¹¹ weniger Erfolg gehabt.

Was den Plan des Gräberfeldes von Pişcolt anbelangt, so handelt es sich um zwei unterschiedliche Hauptzonen: *die erstere* im mittleren und nördlichen Teil, *die zweite* in der südwestlichen Zone der Düne, auf der das Gräberfeld angelegt wurde. Bloß die räumliche Anlage der zwei Hauptzonen mit Grabfunden, besonders aber die Flächen, auf denen sich die Bestattungen sichtbar konzentrieren, suggerieren einen chronologischen Unterschied in der Entwicklung des Gräberfeldes von Pişcolt.

Im folgenden werden die im vorliegenden Versuch angewandten Methoden erörtert, um die relative Chronologie der Nekropole von Pişcolt festzustellen: die Typologie, die Analyse der horizontalen Stratigraphie und die (anhand des WINBASP Programms verarbeitete) Kombinationsstatistik. Obwohl die zwei letzteren Methoden unterschiedliche Typologien zu fordern streben, läßt es sich durch nacheinanderfolgende Versuche eine etwa auf einem Kompromiß beruhende Typologie herausstellen, welche sich in den beiden Fällen aussagekräftig erweist. Letzten Endes scheinen die der horizontalen Stratigraphie und der Kombinationsstatistik entnommenen Ergebnisse kompatibel zu sein; sie untermauern sich gegenseitig, wie es den vergleichenden Kombinationsstabellen der Beigabentypen mit ihrer Verteilung im Friedhofsraum zu entnehmen ist. Selbstverständlich haben nicht alle Typen dieselbe Relevanz, wobei sie sich hierarchisieren lassen. Darunter weisen gewisse Fibeln, Arm- und Fußringe, seltener auch einige Keramikgattungen die beste Dynamik auf. Im allgemeinen läßt es sich ganz deutlich feststellen, daß jene Typen, welche in den kombinationsstatistischen Tabellen eine etwa verworrene Stellung einnehmen, auch eine unaussagekräftige Verteilung auf dem Plan des Gräberfeldes aufzeigen.

Den kombinationsstatistischen Tabellen gemäß, lassen sich *vier* wichtigere Gräbergruppen herausstellen (sowohl allein durch die Kombinationen der

Fibeltypen, als auch durch die allgemeine Kombination aller behandelten Typen), welche für Vertreter der chronologischen Hauptphasen der Nekropole gehalten werden dürfen. Im folgenden werden die letzteren durch ihre führenden Typen bestimmt. Die Kartierung der zu den vier chronologischen Phasen gehörenden Gräber drückt sich auf dem Plan des Gräberfeldes von Pişcolt durch eine als Tendenz etwa deutliche, sowohl lineäre als auch zirkuläre Verschiebung aus. Die Phasen des Gräberfeldes lassen sich mit der mitteleuropäischen relativen Chronologie folgendermaßen gleichstellen (wie es von Némethi vorgeschlagen wurde)³⁷:

Pişcolt I = La Tène B₁-B₂ – Krämer.

Pişcolt II = La Tène B₂ – Krämer / B_{2a} – Waldhauser.

Pişcolt III = La Tène B₂ – Krämer / C₁ – Polenz / B_{2b} – Waldhauser.

Pişcolt IV = La Tène C₁ – Polenz / C_{1a} – Waldhauser.

Das Ende der Bestattungen ließe sich mit einem hohen Grad an Wahrscheinlichkeit um die ausgehende C₁ Stufe und um den Übergang von C₁ zu C₂ ansetzen.

Die Phasen-Kartierung (aber auch die allgemeine Kartierung) der Grabsitten veranschaulicht die Segregation der Gräber sowohl abhängig von diesem Kriterium, als auch von dem der Grenzen des Bestattungsraumes (unmittelbar abhängig von der Geländeform in der das Gräberfeld angelegt worden ist). Das Segregationskriterium bietet eine wichtige Erklärung für die „Unregelmäßigkeiten“ der Phasenentwicklung des Gräberfeldes von Pişcolt an.

Der Biritualismus der Nekropole wurde im großen Ganzen von Anfang an bis an das Ende aufrechterhalten, wenn auch in der letzten Phase von Pişcolt vorrangig Brandgrabengräber festzustellen sind. Gleichzeitig soll hervorgehoben werden, daß in der letzten Phase die Urnengräber abklingen. Die Kenntnis des Grabritus und -rituals liefert an sich ungenügend diskriminatorische Hinweise auf eine hypothetische chronologische Einordnung und verhindert jeden Schluß bezüglich der ethnischen Zurechnung der Gräber.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Tab. 1. Pişcolt. Vergleichende Tabelle der chronologischen Phasen des Gräberfeldes von Pişcolt. (I. N. = I. Némethi; V. Z. = Vlad V. Zirra; fett = Gräber, die von den beiden Verfassern in dieselbe Phase eingeordnet wurden; ● = Brandgrabengräber; # = Körpergräber; ♣ = Urnengräber.

Tab. 2. Pişcolt. Die Statistik der Grabsitten der chronologisch eingliedbarer Gräber.

Abb. 1. Die bedeutendsten keltischen Gräberfelder in Rumänien.

Abb. 2. Plan der Nekropole von Pişcolt nach I. Némethi (Thraco-Dacica 13, 1992, Abb. 2).

Abb. 3–8. Pişcolt. Verbreitung der Typen 1, 2, 3, 4, 6, 5, 8, 13, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 19, 20, 22, 14, 17, 18, 21, 25, 16, 23, 24; in Klammern, die Anzahl der Stücke; (?) unsichere Stücke.

Abb. 9–15 Pişcolt. Verbreitung der Typen 26, 27, 33, 35, 36, 38, 48, 37, 41, 28, 42, 44, 47, 51, 39, 46, 34, 43, 49, 50; im Klammern, die Anzahl der Stücke.

Abb. 16–18. Pişcolt. Verbreitung der Typen 30, 31, 32, 28, I, 40, 45, 52, 53; im Klammern, die Anzahl der Stücke.

Abb. 19. Pişcolt. Die in der Seriationstabelle der Fibeln vorhandenen Typen (in der Reihenfolge nach Abb. 20).

Abb. 20. Pişcolt. Die Seriationstabelle der Fibeln (Die Ziffern zeigen die Anzahl der gleichen, einem Grab angehörig Stücke an); siehe Abb. 19.

Abb. 21. Pişcolt. Quantitative Kombinationstabelle der verschiedenen Fibeltypen (querdurch, die Kombinierungsanzahl eines Typs mit sich selber); siehe Abb. 19.

Abb. 22. Pişcolt. Kartierung der Kombinationsgruppen der Fibeltypen (im Klammern, die Typsnummer).

Abb. 23–24. Pişcolt. Beigabentypen, die in der Seriationstabelle der Gräber vorhanden sind ((in der Reihenfolge nach Abb. 25a–25b).

Abb. 25a–25b. Pişcolt. Seriationstabelle der Gräber; siehe Abb. 23–24.

Abb. 26. Pişcolt. Kartierung der Gräber, die der 1. Phase angehören: 1 Brandgrabengräber; 2 Urnengräber; 3 Körpergräber; 4 unbestimbarer Ritus.

Abb. 27. Pişcolt. Kartierung der Gräber, die der 2. Phase angehören: 1 Brandgrabengräber; 2 Urnengräber; 3 Körpergräber; 4 unbestimbarer Ritus.

Abb. 28. Pişcolt. Kartierung der Gräber, die der 3. Phase angehören: 1 Brandgrabengräber; 2 Urnengräber; 3 Körpergräber.

Abb. 29. Pişcolt. Kartierung der Gräber, die der 4. Phase angehören: 1 Brandgrabengräber; 2 Körpergräber.

Abb. 30. Kartierung der Phasen nach I. Némethi (Thrac-Dacica 14, 1993, Abb. 8).

Abb. 31. Pişcolt. Kartierung der Grabtypen: 1 Brandgrabengräber; 2 Urnengräber; 3 Körpergräber; 4 unbestimbarer Ritus.

